

Türkiye’de Kadın Göçmen İşçilerin Durumunun ‘Emek-Sermaye Çatışmasında’ Yeniden Değerlendirilmesi*

Çiğdem ŞAHİN**

Öz: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ‘emek-sermaye çatışmasında’ kadın göçmen işçilerin karşı karşıya kaldığı şiddet, baskı ve sömürünün, kapitalist sistemde ‘en dezavantajlı konumda bulunan emeğin en fazla sömürülmesi’ perspektifinden yeniden değerlendirilmesidir. Çalışmada konuya ilişkin önemli bir literatür taraması yapılmakta; kitap, makale ve çeşitli raporlar üzerinden, söz konusu çatışma ve sömürü ilişkisi, günümüzde artan göçmen sayısına da dikkat çekilerek, özellikle ‘kadın göçmen emeği’ üzerindeki yoğun sömürü ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Kapitalist sistemde, işçi sınıfının önemli bir parçası olan göçmen emeği, dezavantajlı konumundan dolayı farklı emek biçimleri arasında hiyerarşik ilişkiler kurup emeğin ayrıştırılması ve işçi sınıfının bölünmesinde sıkça kullanılmaktadır. Sermaye bu rekabetten faydalanarak hem emek maliyetlerini asgari düzeyde tutabilmekte hem de işçi sınıfını daha kolay kontrol edebilmektedir. Makalede, neo-liberal göç politikaları vasıtasıyla göçmen emeğinin nasıl kontrol altına alındığı, sömürüldüğü, dezavantajlar arttıkça emek üzerindeki bu kontrol, baskı ve sömürünün nasıl çoğaldığı konusu, çocuk emeğinden sonra en dezavantajlı konumda bulunan ‘kadın göçmen emeği’ üzerinden ve özellikle Türkiye’ye özgü koşullarda, uygulamadaki çelişkiler yoluyla anlatılmaktadır. Ayrıca çalışmada, göçmenlik, kadınlık ve erkeklik konularına göre işçiler çeşitli biçimlerde kategorize edilseler ve bu doğrultuda değerlendirilmeye alınsalar dahi, kadın-erkek, yerli-göçmen emeği ayrışması ve rekabetinden, emeğin her türlü hiyerarşik kategorileştirme ve çatıştırılmasından esas sorumlu olanın ve çıkar sağlayanın sermaye olduğu vurgusu ilgili kısımlarda gerekli görüldükçe yapılmaktadır. Son kerte de çalışmada, kapitalist hegemonyadan ve sermaye kontrollü bir sistemden bağımsız bir yapı oluşmadan, ne kadın, ne erkek ne göçmen emeğinin, yani bütünüyle işçi sınıfının özgürleşmesinin ve haklarına kavuşmasının mümkün olmadığı sonucu elde edilmektedir.

* Makale Geliş Tarihi:10.04.2018

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü,

Anahtar sözcükler: Çalışma, Emek-Sermaye Çatışması, Emek Kuramı, Göçmen Politikası, Kadın Göçmen Emeği

Abstract: This paper presents a labour-capital conflict oriented critical analysis of the oppression, violence and exploitation that the ‘female migrant labour’ suffers as a reflection of the fact that ‘the capitalist system exploits the most disadvantaged the most’, studying particularly the circumstances of Turkey. First, the study gives an extensive study of the relevant literature and, through a discussion of the books, articles and various reports, it analyses the said labour-capital conflict and exploitation especially in relation to the exploitation of the female migrant labour, drawing also attention to the gradually increasing number of migrants. In the capitalist system, the capital can control the rise in the wages and thus can keep the cost of labour at a minimum level by dividing labour, establishing hierarchical relations among different forms of labour and dividing the working class. The paper discusses, within the context of the particular circumstances in Turkey, how the migrant labour is controlled and exploited through neo-liberal migration policies, how the oppression on and exploitation of labour increase as paralel to the increase in the disadvantages, how this oppression and exploitation reach the highest level within the context of the ‘female migrant labour’, which is the most disadvantaged labour after that of child labour. Also, the paper underlines the fact that although workers are being categorized as migrant, female and male workers and treated accordingly, it is only the capitalist system itself which is responsible for and takes advantage of the division of and competition among the male-female as well as native-migrant labour. Finally, the paper concludes that it is not possible for the male labour or for the female migrants’ labour to be rescued from being put into competition with one another and be thus exploited and for them to be liberated unless they are rescued from the oppressive control of capitalism.

Keywords: Work, Labour-Capital Conflict, Migrant Labour, Theories of Labour, Migrant Policy, Female Migrant Labour

Giriş

Makalede, Türkiye’de kadın göçmen emeğinin konumu ve yoğun sömürüsü ‘emek-sermaye çatışmasında’ ve esas olarak Marx’ın ‘artı-değer’ ve ‘yedek işgücü’ kuramları perspektifinde eleştirel bir açıdan ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle göçün ve göçmen olmanın ‘insanlık halleri’ ve Türkiye’deki göçmen profilinin genel bir görünümü ortaya konulmakta, ardından emek üzerine geliştirilmiş en

önemli kuram ve tezler bağlamında Türkiye’de kadın göçmen emeğinin son 10-15 yıllık süreci dönemsel olarak analiz edilmektedir. Makalede genel olarak göçmen profilinin ele alındığı bölümde, Türkiye’de kadın göçmenlerin daha çok hangi ülkelerden geldikleri, bölgelere ve sektörlerle göre dağılımlarının ne olduğu, ne gibi işlerde, hangi koşullarda çalıştıkları ve en önemlisi kayıtdışı ve kaçak çalışma durumlarının tespiti detaylı olarak irdelenmektedir. ‘Emek-sermaye çatışmasında kadın göçmen emeğinin yoğun sömürsü’ konusunun ele alındığı ana bölümde ise işçi sınıfının önemli bir bölümünü oluşturan göçmen emeğinin, özellikle daha hassas ve kırılabilir konumda olan kadın göçmen emeğinin, işgücünün bölünerek ücret artışlarının ve genel fiyat düzeyinin kontrolünde nasıl kullanıldığı, bu konuda ne tür neo-liberal politikalar ve stratejiler uygulandığı Türkiye özelinde anlatılmaktadır. Türkiye’de yürürlükte olan göç rejimi ve göçmen politikasının ‘siyaseten’ niteliğini tartışmak da doğal olarak bu çalışmanın kapsamı ve sorunsallarından biridir. Çalışmanın odağında esas olarak ‘göç’ meselesi değil ‘göçmen emeği’, özellikle de ‘kadın göçmen emeği’ bulunmakla beraber, son yıllarda Türkiye’ye yönelik göçün yoğunlaşması ve artan göçmen sayısı da göz önünde bulundurularak ve tüm bu zor koşullara rağmen göçmenleri bu hayata yönelten nedenleri anlamak açısından, makalede kısaca göç kuramlarından da bahsedilmektedir. Ama makalenin asıl kuramsal çerçevesi bir sonraki bölümde, ‘Marksist ‘emek değer’ kuramı ve ‘yedek işgücü ordusu’ kuramı kapsamında anlatılmaktadır. Çalışmada devletin göçmen emeği konusundaki tutumu ve politikaları eleştirilirken sendikaların bu konudaki tutumları ve göçmen emeğiyle ilgili politikalarının olup olmadığı konusuna da ayrı bir bölümde yer verilmektedir. Sonuç olarak makalede kadın göçmen emeğinin Türkiye’deki konumu, sermaye devlet işbirliğinde uygulanan göçmen politikaları ve emek-sermaye çatışmasında gerçekleşen yoğun sömürü ilişkileri mevcut sorunlar eşliğinde eleştirel olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası Raporlar Bağlamında Türkiye’de Göç ve Göçmenlerin Durumu

Tarihsel süreçte yinelenen üzere dünya merkez-çevre güçleri arasındaki mücadelenin bugün için Ortadoğu coğrafyasında oluşturduğu en önemli değişim ‘savaş’ olgusudur. Emperyalist ‘merkez çevreye, özellikle Ortadoğu’nun iç işlerine müdahale ederek, sınır bölgelerinde kaos ve savaşlar yaratarak dünyayı bir kez daha kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek istemektedir. Bu müdahaleden en çok etkilenen genç, yaşlı, kadın, erkek, çocuk milyonlarca insandır. Evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalmış önemli bir nüfusu ve onların hayatta kalma mücadelesini tüm dünya izlemektedir. Göçmenler savaştan kaçmak, en yakın sınır komşularına, oradan da ulaşabildikleri daha özgür, daha refah ülkelere sığınabilme umuduyla, sahip oldukları bütün birikimlerini terk ederek yeni bir yaşam arayışına girmektedirler. Savaş ve çatışma nedeniyle göçler dışında başka amaçlarla da

Türkiye’ye sığınan çok sayıda göçmen bulunmaktadır. Bununla birlikte bugün bölgesel-yerel savaşlar ve etnik çatışmaların yaygınlaştığı dünyada ‘göçmenlik’ olgusu, daha çok, ülkelerindeki rejim tarafından istenmeyip can güvenliği nedeniyle başka ülkelere sığınmak durumunda kalan insanların yaşamakta olduğu kaçış sürecini çağrıştırır hale gelmiştir. Günümüzde bu şekilde bir göçün en çok Ortadoğu’nun dikta rejimlerinden, etnik-siyasi-dini çatışmalardan kaçan göçmenler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunu küreselleşmeyle gelen yaşam standartlarındaki eşitsizlik ve çevre sorunlarından kaynaklanan uzun mesafeli göçler takip etmektedir. Tüm dünyada ‘soğuk savaş’ sonrası küresel ölçekte bir siyasi çözülme yaşanmış, yoksullaşma olgusu dünya düzeyinde yaygınlaşan bir olguya dönüşmüş, derinleşmiş, Kuzey’e olan göç akımlarının hacminde, artan etnik çatışma ve savaşlarla da birlikte büyük oranda büyüme gerçekleşmiştir. Bu konuda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından açıklanan bir rapora göre; dünya genelindeki mültecilerin, sığınmacıların ve ülkelerinde yerinden edilmiş olan kişilerin sayısı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ilk defa 50 milyon kişiyi geçmiştir. Hükümetlerin ve ortak sivil toplum kuruluşlarının derlediği verilere ve kurumun kendi kayıtlarına dayanan *Küresel Eğilimler raporuna* göre, 2013 yılı sonu itibariyle zorla yerinden edilen kişi sayısı 51.2 milyona ulaşmıştır; bu rakam 2012’de rapor edilmiş olan 45.2 milyon kişiden tam altı milyon fazladır (UNHCR, 20 Haziran 2014). Bu konuda diğer bir araştırma olan *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2016 raporuna* göre, “*Dünya genelinde baskı, zulüm, şiddet olayları nedeniyle zorla yerinden edilmiş kişi sayısı 2014 yılında 59,5 milyonken 2015 yılında 65,3 milyona çıkmıştır. Bunlardan 21,3 milyon mültecinin 16,1 milyonu BMMYK’nin görev alanına girerken 5,2 milyon Filistinli ise BM Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu’nun çalışma alanında yer almaktadır. 3,2 milyon kişi ise sığınmacı konumundadır. 2015 yılı boyunca her dakika başında 24 kişi şiddet, baskı veya zulüm nedeniyle yaşam alanını terk etmeye mecbur kalmıştır*”. Yine aynı rapora göre 2015 yılında en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke sıralaması şöyledir: “*Türkiye (2,5 milyon), Pakistan (1,6 milyon), Lübnan(1,1 milyon), İran (979 bin), Etiyopya (736 bin)*”. Günümüzün en yaygın nüfus hareketinin olduğu savaş bölgelerinden Suriye’ye ilişkin olarak ise *2016 Dünya Raporunda*, BM İnsani Yardım Koordinasyon Dairesi (OCHA)’nın 2015 verileri baz alınarak 7,6 milyon Suriyelinin ülke içinde yerinden edildiği, 12,2 milyon kişinin insani yardıma ihtiyacı olduğu, Suriye’de 393,700 kişinin abluka altındaki bölgelerde yaşadığının saptandığı belirtilmektedir. Şubat 2015 itibariyle BM Genel Sekreteri Suriye’de 11 mahallin kuşatma altında tutulduğunu açıklamıştır. Yine 2014 Dünya Raporundan yer alan bilgilere göre Suriye-Amerikan Tıp Topluluğu kuşatma altında tanımına uyan 38 topluluk daha tespit ederek, ablukadaki nüfus sayısını 640,000’e yükseltmiş bulunmaktadır. Kasım ayı itibariyle Lübnan, Ürdün, Türkiye, Irak ve Mısır’daki kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 4,2 milyon olup 2015 yılında Irak, Ürdün, Türkiye ve Lübnan ülkelerine girecek mülteci sayısını kısıtlayacak tedbirler uygulamaya başlamışlardır. Suriyeli mültecileri kabul eden dört komşu ülkenin hiçbiri Suriyelilerin yasal statü almasına izin vermemektedir. 2015’te 440,000’den

fazla Suriyeli deniz yoluyla Avrupa'ya ulaşmaya çalışmış, bazı Avrupa Birliği ülkeleri bu mültecilere koruma sağlarken yıl sonuna doğru ve özellikle 13 Kasım Paris saldırısının ardından Suriyeliler dâhil tüm göçmenlerin girişleri giderek daha da sıkılaştıran tedbirlerle engellenmeye başlanmıştır. Batı dahil olmak üzere, Suriye'ye komşu olmayan ülkeler yeniden yerleştirme için sadece çok az sayılarda mülteci kabul etmeye devam ederken, Kanada ve özellikle Fransa gibi birkaç ülke, Paris saldırılarından sonra mültecilerle ilgili taahhütlerini bir kez daha vurgulamışlardır (*Dünya Raporu, 2016*).

Dünyadaki siyasi çalkantılara ek olarak, neo-liberal piyasa ekonomisinin tüm dünyaya hakim olması ve emek üzerinde neo-liberal politikaların baskısının gittikçe artmasıyla pek çok bölgede siyasi sorunlara eşlik eden ekonomik sorunlar silsilesi baş göstermiş ve kontrolü gittikçe zorlaşan bir kriz dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmıştır. Geleneksel dayanışma ağlarının çözülmesi, emeğin kazanılmış haklarının geri alınması, iş güvencesi ve sağlıklı çalışma koşullarının ortadan kaldırılması, devletin sosyal harcamalarının büyük ölçüde kısıtlaması ve işsizlikle gelen büyük gelir kayıplarından kaynaklanan, Chossudovsky'nin 'yoksulluğun küreselleşmesi' olarak adlandırdığı (*Chossudovsky, 1999*) global ölçekte bir yoksullaşma tüm dünyayı kaplar hale gelmiştir. Bu sürecin sonucunda bölgesel savaşlar ve göçlerde büyük artışlar olmuştur. Göçmenlik ister savaştan, çatışmadan kaçış, sığınma şeklinde olsun, ister kişinin kendi iradesiyle, sahip olduğu yaşam koşullarından hoşnut olmayıp ülke değiştirmesi biçiminde gerçekleşsin, büyük riskler içeren zor bir hayat şeklidir. Özellikle de 'kaçak göçmenlik'... Diğer bir deyişle 'kaçak göçmen olarak bir ülkeye sığınmak' göçmen olmanın en zor halidir. Reyneri'nin kaçak göçmenleri "*bir insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli temel altyapı olanaklarından yoksun, derme çatma yerlerde, insan onuruna aykırı koşullarda yaşamlarını sürdürmeye çalışan çaresiz konumdaki insanlar*" (Reyneri, 1998: 318) tanımlaması bu bağlamda yerinde bir tanımlamadır. Göçmenlik, göç edilen ülkenin vatandaşlık hakkına sahip olunmadığı sürece, göç edenin bütün siyasi, ekonomik, sosyal hak ve güvencelerinden feragat etmek zorunda kaldığı; çalışma hayatına katılma, oy kullanma, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi en temel insan haklarından bile yoksun olunan, her türlü sömürüye, tacize, açık ve birçok açıdan dezavantajlı bir konumda yaşama zorunluluğuna boyun eğmek durumunda kalınan 'kısıtlı' bir yaşam tarzıdır. Göçülen ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak 'ırkçılık, etnik ayrımcılık ve ötekileştirme' gibi konular göç sonrası yaşanan en temel problemlerdir. Af örgütünün Türkiye'ye sığınmış Suriyeli mültecilerle ilgili yayınladığı aşağıdaki rapor göçmenlerin temel sorunlarını ortaya koyan önemli bir kayıttır. Uluslararası Af Örgütü Türkiye Araştırmacısı Andrew Gardner, *Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'deki Suriye'den Gelen Mülteciler* adlı raporunda Türkiye'ye sığınan 1.6 milyon insanın karşı karşıya kaldığı insan hakları risklerinin belgelendiğine dikkat çekerek, Türkiye'nin açıkça Suriye'den gelen yüz binlerce mültecinin en basit ihtiyaçlarını bile karşılama konusunda yetersiz kaldığını, sınırı geçmeyi başarmış mültecilerin çoğunun yoksulluk içinde ve çok kötü

koşullarda yaşadığını belirtmektedir. Kamp dışında bulunan mültecilerin en önemli sorununun barınma ve sağlık sorunu olduğunu vurgulayan Gardner’ın bu konudaki tespitleri şöyledir: “*Kampların dışında yaşayan mültecilerin büyük bir kısmı kendi başlarına yaşamak zorunda. Yeteri kadar gıdaya erişimleri yok. Bugün yiyecek bir şey bulsalar da çoğu yarın ne yiyeceklerini bilmiyorlar. Barınacak, hiçbir yerleri yok*” (a.g.r. Gardner- 2014). Bu arada Mültecilerin en çok park ya da otobüs duraklarında yaşadıklarını söyleyen Gardner, mültecilerin yüzde 25’lik kısmının yıkık binalarda büyük bir kısmının da hiçbir ailenin yaşayamayacağı kadar berbat, harap yerlerde barındıklarını kaydetmektedir. Ayrıca mültecilere ait en önemli sorunlardan birinin sağlık sorunu olduğunu da vurgulayan Gardner, savaştan kaçıp Türkiye’ye sığınan Suriyeli mültecilerin yaralı halde hastanelere başvurduklarında kabul görmediklerini, geri çevrildiklerini belirtmektedir. “*Kadın göçmenler açısından durum daha da vahimdir; erkeklerle göre daha ucuzca istihdam edilebilen kadın göçmenler ekonomik anlamda daha fazla sömürüye maruz kaldığı gibi, psikolojik ve sosyolojik olarak da tacizden tecavüze kadar her türlü istismarı içeren, sınır dışı edilmekle tehdit edilmekten, ahlaksızlık ve fuhuş üzerinden itibarsızlaştırmaya, insan onurunu zedeleyecek çeşitli biçimlerdeki şiddet ve baskının mağduru olabilmektedirler*” (a.g.r. Gardner- 2014).

Göç Meselesine Kuramsal Yaklaşım

Göç kuramları ile ilgili yaptığı tez çalışmasında Çağlayan, günümüz toplumlarında ortaya çıkan her bir toplumsal olay ve olgunun içinde çok parçalı ve kırıklı yapılar barındırdığını, bir yandan ‘büyük’, kitlesel nitelikli olgu ve olaylarla karşılaşırken diğer yandan bu olay ve olgularının kendi içinde parçalandığını, kristalize olduğunu belirtmektedir. Çağlayan çağımızda ortaya çıkan göçler ve genel olarak göç olgusunun da bundan muaf tutulamayacağını ileri sürmektedir. Bir yandan kitlesel ve sürekli göçlerin yaşanmaya devam ederken, bir yandan da göçlerin kristalize olduğunu, bu anlamda toplumsal zeminde meydana çıkan bu gelişmeler ve değişimlerle göçe yönelik yeni bir bilimsel perspektif ve kuramsal yaklaşım gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca yeni yaklaşımlarda öncelikle ‘göç’ ve ‘göçmen’ olgularının mutlaka ayırt edilerek araştırmanın/tartışmanın temeline koyulması gerektiğini vurgulamaktadır. Küreselleşme sürecinin yarattığı etkiyle tüm sosyal etmenlerin karşılıklı etkileşiminin artması ve hızlanması bu ayrımı zorunlu hale getirmektedir (Çağlayan, 2006, Giriş: 2). Bu bağlamda Çağlayan’a göre daha çok yapısal ve üst yapısal etkenlerin analizine yönelen göç çalışmaları ve daha çok bireysel süreçlerin göç üzerindeki ve göç sonrasındaki etkilerine yönelen göçmen çalışmaları, net şekilde tanımlanarak ayrımlaştırılmalı ve bu şekilde uygulanmalıdır (Çağlayan, 2006:2).Kısaca çalışmada temel amacın hangi olguya yöneldiği, asıl sorunsalın göç üzerinde mi yoksa göçmenlik üzerinde mi odaklanacağı açıkça ortaya konmalıdır. Bu Makalede de bu ayrıma dikkat edilmiş, ‘göçmenlik’ konusunun özellikle başlıkta yer alan ‘kadın göçmen emeği’ teması öne çıkarılarak, konuya tamamen ‘göçmen emeği’ ve ‘emek sömürüsü’ boyutuyla yaklaşmıştır.

Bununla birlikte ‘insanları göçe iten sebepleri anlamak ve göçmen emeğinin günümüzde sayısal olarak artmasına ilişkin olarak ‘göç’ olgusunu ilişkilendirmek bağlamında genel olarak ‘Göç’ kuramlarına da bir göz atma gerekliliği duyulmuştur. Çağlayan tezinde ağırlıklı olarak Ravenstein göç kuramı üzerinde durmuş, kuramın temelini ‘endüstrileşme’ ve ‘kentleşme’ olguları üzerine kurulmuş olduğunu ve 19. yüzyılın son yarısındaki gelişmelerin çalışmanın temel dinamiğini oluşturduğunu belirtmiştir. Kuramsal yaklaşımlar olarak ‘İtme Çekme Kuramı’, ‘Petersen’in beş göç tipi’, ‘Kesişen fırsatlar kuramı’ ve ‘Merkez çevre kuramı’ gibi çeşitli kuramlarından bahsetmiş ve bu kuramlar aracılığıyla, insanları göçe iten nedenleri irdelemeye çalışmıştır: *“Endüstrileşmeyle birlikte gelişen iş imkânları ve endüstrileşmeye paralel gelişen ulaşım ağları, insanları Avrupa’nın içlerine ve Kuzey Amerika’ya doğru yöneltmiş, böylece milyonlarca insan evlerini, topraklarını ve yaşamlarını daha iyi bir hayat için bırakıp, başka yerlere göç etmişlerdir”* (Çağlayan, 2006: 2). Böyle bir dönemde çalışmasını yapmış olan Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı ‘Göç kanunları’ (The laws of migration) başlıklı iki makalesinde belirlediği aşağıdaki maddelerden oluşan göç kanunlarını tartışmaya açmıştır. Birinci maddede ‘göç ve mesafe’ den bahsetmiş, göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece kısa mesafeli bir yere göç ettiklerini, göçün yönünün daha çok büyük sanayi ve ticaret merkezleri olduğunu, bunun boyutlarını da gelişen sanayi kentlerindeki yerli nüfusun yoğunluğunun olduğunu ifade etmiştir. İkinci madde göç ve basamaklarından oluşmaktadır. Sanayileşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte, kentsel bağlamda meydana gelen hızlı ekonomik büyüme, kenti çevreleyen yakın yerlerdeki kişileri hızla kente çekmektedir. Kentin çevresel alanındaki kırsal bölgede meydana gelen seyrelme, uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmakta, basamaklar şeklinde göç dalgaları oluşmakta, her bir basamak kente yakınlaştıkça ve kentin avantajları diğer göçmenler tarafından algılandıkça, göç tüm ülkeye yayılmaktadır. Üçüncü madde yayılma ve emme sürecidir. Göç olgusunda yayılma ve emme süreci birbirini destekler konumdadır ve bu süreçler birbiriyle el ele yürümektedirler. Dördüncü madde olarak belirtilen göç zincirleri konusunda Çağlayan Ravenstein’in göçün zamanla zincirleme olarak geliştiğini ve göç alan yerleşim yerlerinin aynı zamanda göç de verdiğini söylediğini belirtmektedir. Böylece her bir göç dalgası, tetikleyici etki göstererek, bir diğer göç dalgası yaratmaktadır. Beşinci maddede ise doğrudan göç yer almaktadır. Çağlayan Ravenstein’in ilk dört kanunda basamaklı ve zincirleme bir göçten bahsettiğini fakat beşinci kanunu doğrudan, uzun mesafeli ve basamaksız; ilk dört kanununda anlattığından başka bir tür göçü kastettiğini anlatmaktadır. Uzun mesafeli göçlerde, göç eden kişiler büyük ticaret, endüstri merkezlerine yönelmekte ve basamaksız şekilde, doğrudan bu kentlere yerleşmektedirler (Çağlayan, 2006: 3).

Göç kuramları konusunda bir başka çalışma da Toksöz’e aittir. Toksöz öncelikle göçün tarihinin bize göç hareketlerinde kapitalizmin ve piyasaların egemenliğinin yarattığı işgücü talebinin belirleyici olduğunu gösterse de, göçte bireylerin ve ailelerinin kararlarının da önem taşıdığını, bu konuda genel bir teori

olmadığını, göçün değişik yüzlerinin, boyutlarının ve sektörel süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan farklı teorilerin olduğunu belirtmektedir. Bu konuda aşağıdaki kuramlara atıfta bulunmaktadır: 1-İkili Ekonomide Kalkınma Teorisi: 1954’te W. A. Lewis tarafından geliştirilen bu kuramın temelinde ‘Sınırsız İşgücü Arzıyla Büyüme Modeli’ yatmaktadır. 2-Neo-Klasik Teori: 1960’larda Lewis’in yukarıdaki teorisinin, aralarında Ranis, Fei ve Todaro’nun da bulunduğu sosyal bilimcilerce derinleştirilerek göçe uygulanmış şeklidir. 3-Bağımlılık Teorisi: Neo-klasik teorisinin egemenliği 1970’lerde ideolojik yelpazenin öbür ucunda duran bir düşünce okuluyla sarsılmıştır. Bu okul, yani Neo-Marksist Bağımlılık Okulu özellikle Singer’in göçe ilişkin çalışmaları, kırdan büyük kentlere göç üzerine odaklanmıştır. 4- İkili İşgücü Piyasası Teorisi: 1970’lerin sonlarında Piore ve diğerlerinin geliştirdiği bu teori göçü modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçları ile ilişkilendirilmekte ve vurguyu da alıcı ülkelerin göç motiflerine yapmaktadır. 5-Dünya Sistemi Teorisi: Tarihsel-yapısalcı Yaklaşım olarak adlandırılan köklerini Marksist politik ekonomiden alan ve 1970’lerde Wallerstein’in geliştirmiş olduğu kavramlara dayanan, dünya ekonomisinde ekonomik ve siyasi gücün eşitsizliğine vurgu yapan bir yaklaşımdır. 6-Göç Sistemleri Teorisi: Neo-klasik yaklaşımın bireyi öne çıkartmasını, göçün tarihsel nedenlerini ve devletin rolünü göz ardı etmesini eleştiren bir teoridir. 7- Profesyonel Göçmenlerin Yeni Ekonomisi Teorisi: Bu teori 1990’larda Stark tarafından geliştirilen neo-klasik geleneğe dayalı, göçe yol açan süreçte bireylerin, özellikle göçmenin ailelerin rolüne dikkat çeken bir teoridir (Toksöz, 2006: 31).

Uluslararası göçü yukarıdaki klasik yaklaşımlardan farklı düzeyde ve ‘çatışma’ kavramıyla açıklayan İbrahim Sirkeci ise ‘Migration Letter’ başlıklı makalesinde göçün temelinde esas olarak ‘çatışma’ olgusunun yattığını ve bunun da ‘insani güvenlik’ kavramıyla ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Sirkeci çalışmasında çatışmanın trans-nasyonal insan hareketliliğinin dinamik doğasına katkıda bulunan bir öge olduğunu, bireysel, hane halkları, toplum ve devletler düzeyinde gerilimler ve/ veya çatışmaların birbirinden tamamen kopuk olmadığını, aksine farklı düzeyler arasında ilişki kurduklarını, böyle bir çatışma kuramsallaştırmasında, trans-nasyonal mobilitenin insani güvensizlik ortamından insani güvenlik ortamına göç etme olarak ortaya çıkmakta olduğunu vurgulamaktadır (Sirkeci, 2012, özet bölümü). Böyle bir çatışma modelin bize göç kuramlarındaki bazı sorunlardan kaçma olanağı sağladığını, örneğin göçü iki yer arasındaki görece çekiciliğin sonucu olarak bir yerden bir yere hareket olarak gören ‘itme-çekme’ modelinin sıkıcılığından (Van der Erf ve Heering, 1995), ağ modellerinin kendi kendini doğrulama yanılığında (Merton, 1959:423), uluslararası göçün bürokratik olarak 12 aydan daha fazla süreyi ikamet değişikliği olarak tanımlanmasından, göçmenler-göç etmeyenler gibi karşıtlıklardan, gönüllü-zorunlu göç, ekonomik-siyasi göç gibi kuramsal olarak göç davranışını anlamamıza katkısı olmayan yaklaşımlardan uzaklaşma olanağı verdiğini belirtmektedir. Böylece teorisini esas olarak çatışmanın transnasyonal göçü şekillendiren dinamik bir ana

unsur olarak kabul edildiği bir çerçeveye yerleştirerek, kendi ifadesiyle *Düvell’in* (2007) makalesinde bahsetti gibi ‘göç üzerine çatışma’ değil, ‘çatışma sonucu olarak göçün esas mesele olduğu’ bir teorik çatı oluşturmaktadır (*Sirkeci, İ. 2012: 354*).

Kadınlara özgü göçü ‘toplumsal cinsiyetçilik’ kapsamında ele alarak ekonomik açıdan yoksulluk, borç, diğer dışsal sınırlamalar gibi az kontrol sahibi olabildikleri çeşitli nedenlere dayandıran Sema Buz ise kadınlar söz konusu olduğunda, tek neden olmasa bile gidilecek ülkelerdeki ücret farklılaşmasının göç kararını etkileyen en önemli unsurlardan birini oluşturduğunu ileri sürmektedir (*Buz, 2007: 40*). Buz bu konuda Kofman’ı referans alarak, evlilik anlaşmazlıkları, fiziksel şiddet, mutsuz ve bozulmuş evlilikler ve boşanmanın zorluğu gibi bazı ekonomi dışı faktörlerin kadın göçünü etkileyen önemli nedenler arasında sayılabileceğine vurgulamakta, savaş ve çatışma durumunda kadınlara uygulanan yaygın cinsel şiddeti ise bir başka göç sebebi olarak saymaktadır. Buz’a göre kadınların cinsel şiddetin tüm çeşitlerini savaş ve silahlı çatışmalar sırasında yaşamaları, neredeyse bütün dünyada yaygın ve adeta kanıksanan bir durum olarak görülmektedir. Cinsel şiddete ek olarak dünyanın her tarafında kadınlar çeşitli zulüm türleri, insan hakları ihlalleri ve toplumsal cinsiyete özgü kısıtlayıcı muamelelerle karşı karşıya kalmaktadırlar (*Anker, 2002:5, aktaran Buz, 2007: 40*) Gerçekten de kadınlara uygulanan ekonomik şiddet, cinsel taciz, değişik baskı türleri, insan hakları ihlalleri ve emek istismarı bugün uluslar ötesi, küresel bir görünüme sahiptir. Bunlara ek olarak kadınların toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan çeşitli sınırlamalar ve ayrımcılıklarla karşılaşma durumları da yine küresel bir durumdur. Kadınlar, istihdamda toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, eşit olmayan ücret, yetersiz sağlık bakımı ve genel sağlık hizmetleri, yetersiz eğitim, sınırlı kaynak, çocuk bakımı ve ev işlerinin sorumluluğuyla karşı karşıyadırlar (*Anker, 2002,6, aktaran Buz, 2007:40*). Tüm bu unsurlar kadınların göç etmelerindeki başlıca sebepleri oluşturmaktadır (*Buz, 2007: 40*). Konuyu Feminist bir bakış açısıyla ele alan Saniye Dedeoğlu da ‘Göçmenler, Çalışma ve Sosyal Entegrasyon, Türkiyelilerin Etnik Ekonomisinde Kadın Emeği’ başlıklı kitabıyla, ‘göç’, özellikle de ‘kadın göçü konusunda bahsedilmesi gereken önemli yazarlar arasında yer almaktadır. Dedeoğlu önsöz kısmında kendisinin de ifade ettiği üzere, göçe, emek piyasaları ve sosyal entegrasyon literatürüne toplumsal cinsiyet perspektifi sunan özel bir yaklaşıma sahiptir. Kitabında Avrupa toplumlarındaki sosyo-ekonomik dönüşümlere toplumsal cinsiyet ve göç çalışmaları yoluyla eğilimin ve bu dönüşümlerde kadınların etkisinin ve rolünün ortaya konulmasının önemine işaret eden Dedeoğlu, Londra’da kadınlar, işyeri sahipleri, aileler ve topluluk liderleriyle derinlemesine görüşmeler ve gözlemler yapmış, kitabını 15 aylık bir alan araştırması üzerine kurgulamış ve kitapta özetle Londra’daki Türkiyelilerin etnik ekonomisinde kadın emeği/çalışması ve Türkiyelilerin sosyal entegrasyonu ve Türkiyeli toplumun toplumsal cinsiyet ideolojilerinin ve yapısının kadınlar üzerindeki sonuçlarını irdelemiştir (*Dedeoğlu, 2014:önsöz*). Dedeoğlu’nun bu kitabı ve diğer eserleri ‘kadın göçmenler’ konusuna feminist bir yaklaşımla

bakıldığında mutlaka ele alınması gereken çalışmalar olmakla beraber, bu makalenin asıl sorunsalı 'göçmek kadınlar' olmaktan ziyade 'emek sömürüsü' bağlamında 'kadın göçmen emeğinin sömürüsü' olduğu için, çalışmada özellikle Marx ve Mark'ın bu konudaki kuramsal çerçevesine başvurulmuştur.

Emek-Sermaye Çatışmasında Kadın Göçmen Emeği ve Marksist Kuramsal Çerçeve

Göç kuramlarına yönelik yukarıdaki genel açıklamalardan sonra makalenin asıl araştırma teması olan 'kadın göçmen emeğinin sömürülmesi' konusunda oluşturulacak kuramsal çerçeveye gelince, makalenin 'özet' ve 'giriş' bölümlerinde belirtildiği üzere, temel sorunsal 'emek-sermaye çatışması' ve bu bağlamda 'emek sömürüsü' olduğu için, Marx'ın 'artı-değer kuramı' ve emeğin ayrıştırılması boyutuyla da 'yedek işgücü ordusu kuramı' bu çalışmanın temel kuramsal referanslarını oluşturmaktadır. Marx Kapital'de 'Emek süreci ya da kullanım değerinin yaratılması' bölümünde 'Artı-değerin, yani sömürünün ortaya çıkmasına geçmeden önce 'kullanım değerinin' yaratılması sürecini anlatmaktadır: "*Kapitalist, emek gücünü kullanmak için satın alır. Kullanılan bu emek gücü emek-gücünü satın alan, satıcıyı çalıştırarak bu emek gücünü tüketir. Emek gücü sahibi, daha önce yalnızca potansiyel olan emek gücünü fiili eyleme çevirir, işçi olur. Emeğinin bir metada yeniden ortaya çıkması için, her şeyden önce, onu yararlı bir iş üzerinde, harcaması gerekir. Demek ki kapitalistin, işçiye ürettirdiği belli bir kullanım değeri, belirli bir nesnedir*" (Marx, 1986:193). Marx Artı-değer kuramını işte bu kullanım değeri üzerine oturtmaktadır. Ona göre Kapitalistin, emek gücünü satın alırken göz önünde bulundurduğu şey, işte iki değer arasındaki bu farktır. Çünkü değer yaratmak için emeğin yararlı bir şekilde harcanması gerekir. Onu gerçekten etkileyen şey, bu metanın yalnızca bir değer kaynağına sahip değil, onun sahip olduğundan daha fazla değer kaynağı olması, özgül kullanım değerine sahip olmasıdır. Kapitalistin emek gücünden beklediği özel hizmet budur ve bu alışverişte o, meta değişimi konusundaki 'ebedi yasalar' uyarınca hareket eder. Emek-gücü satıcısı, başka her hangi bir meta satıcısı gibi, değişim değerini gerçekleştirir ve onun kullanım değerinden ayrılmış olur (Marx, 1986: 209). Marx'a göre bir yandan emek sürecinin birliği ve değer yaratma süreci, kabul edilen üretim süreci, metaların üretimidir; öte yandan, emek sürecinin birliği ve artı-değer üretme süreci olarak kabul edilen üretim süreci, üretimin kapitalist süreci ya da kapitalist meta üretimidir (Marx, 1986:213). Bu konuda Marksist değer kuramında emek-gücünün sermayeyi büyütmesi, işçinin kendi yeniden üretimi için gerekli süreyi aşan sürede kapitalist için çalışmasıyla gerçekleştiğini vurgulayan Uysal aşağıdaki örnek üzerinden olayı şöyle anlatmaktadır. Eğer işgünü on iki saat olursa, Kapitalistin para-sermayesini yatırdığı ve 'değişmeyen sermaye' olarak adlandırılan; üretim araçları, hammadde, diğer yardımcı madde ve malzemelerin üretimi için gerekli emek müddeti için dört saat çalışacak; kapitalistin işçiye ücret olarak ödediği ve 'değişen sermaye' olarak adlandırılan işçinin kendi yeniden üretimi için gerekli yaşam kalım

maddeleri için yine dört saat çalışacak; bu durumda işçi dört saat üretim araçları vs. yi oluşturan değişmeyen sermayeyi yerine koymak için, dört saat değişen sermayeyi ya da kendi kendini yeniden üretimi için gerekli yaşam kalım maddelerinin üretimi için çalışıyor olacaktır; kalan dört saat ise kapitalist için çalışmış olacaktır. Çünkü bir işgünü sonunda üretilen metanın içinde oniki saatlik emek kristalize olmuş, başka bir deyişle emek değeri on iki saat olan bir meta ortaya çıkmıştır. Bunun dört saatinde üretim araçları vs. nin değeri ürüne aktarılacak; dört saatinde işçinin emek gücünün yeniden üretimi için gerekli müddetle ölçülen değeri ürüne aktarılmış olacaktır. Kalan dört saat ise, işçinin kapitalist için çalıştığı müddettir. İşçinin kapitalist için çalıştığı bu müddette üretilen değer ‘artı-değer’dir (Uysal, 2014: 1). Bütün bu işleyle metanın içindeki emek değerinin dört saati işçiye kendisinin yeniden üretimi için ücret olarak ödenmiş, kalan dört saatlik emek de kapitaliste ait olmuştur. İşte kapitalistin zenginliğinin kaynağı, bu süreçte üretilen artı-değerdir. Sonuçta sermayeyi büyüten şey de artı-değerdir. Para-sermayenin geliri olan *fai’zin*, meta sermayenin geliri olan *ticaret karının*, üretken sermayenin geliri olan *sanayi karının* ve toprak sahiplerinin geliri olan *toprak rantının* kaynağı, sermayenin üretken sermaye evresinde üretilen artı-değerdir (Uysal, 2014:1). Marx’ın kapitalistlerin emeği aşırı sömürme güdüsü ve emek üzerinde denetim kurup daha fazla kar elde etme eğilimleri açısından Kapital’de ele aldığı aşağıdaki başlıkların, bu makale bağlamında da, özellikle kadın göçmen emeğinin aşırı sömürülmesi olgusunu çok iyi açıklaması ve öngörülen ‘yoğun sömürü’ ilişkisini oldukça sağlam destekliyor olması bakımından önemi büyüktür. Örneğin ‘Artı emek hırsı, imalatçı ve Boyer’ başlıklı bölüm (Marx, 1986: 249); ‘Sömürüye yasal sınırlar konulmayan İngiliz sanayi *kolları*’ (Marx, 1986, 257), ‘Gündüz ve gece işi, vardiya sistemi’ (Marx, 1986: 270); ‘Normal bir işgünü için savaşım, işgününün uzatılması için 14. yüzyılın ortasından 17. yüzyılın sonuna kadar çıkartılması zorunlu yasalar’ (Marx, 1986: 278); ‘Normal işgünü için savaşım, emek-zaman yasasıyla zorunlu sınırlandırma, İngiliz fabrika yasaları, 1833’ten 1864’e’ (Marx, 1986: 291). Gerçekten de, tüm bu başlıkların, tarihten bugüne emek üzerinde bulunan yoğun baskının ve sömürünün günümüzde de çeşitli biçimlerde devam ettiğini kanıtlaması, özellikle bugün Türkiye’de ‘kadın göçmen emeğinin yoğun sömürüsü’ meselesinde de bu başlıklardaki açıklamalar ve düzenlemelerin hala geçerli olması, aslında Marx’ın sadece yaşadığı dönemi değil geleceği öngörmede de ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Tüm bu başlıklar altında irdelenen konuların bu makalenin sınırları çerçevesinde ayrıntılarıyla ele alınması doğal olarak mümkün değildir. Ama yaşanmış özel olaylardan konunun özüne inilmesi bağlamında ve bu makalede esas olan artan ‘göçmen sayısı ile paralel dünyada artan göçmen emeği sömürüsü’ nün, tarihte de farklı emek biçimlerinin ırk, sınıf, cinsiyet gözetmeksizin aynı şekilde yoğun bir biçimde gerçekleştiği olgusunun ortaya konulması bakımından; başka bir deyişle konunun ‘sömürülenin niteliği’ ile değil sömürenin sömürme güdüsü’ ve ‘daha fazla kar isteği’ ile ilişkili olduğu vurgusunu yapma olanağı yaratması bakımından bu örnekler oldukça yerinde örneklerdir. Marx’a göre Sermaye artı emeği icat

etmemiştir. Toplumun bir kesiminin üretim araçları üzerinde tekele sahip olduğu her yerde işçi özgür olsun olmasın, kendi varlığını sürdürmek için gerekli emek zamanına, üretim araçlarına sahip olanların yaşamları için gerekli tüketim maddelerini üretmek için de fazladan bir emek zamanı eklemek zorunda kalmıştır. Üretim araçlarını elinde bulunduran bir kimse ister Atinalı Aristokrat, Etrüsklüteokrat, Romalı yurttaş, Norman baronu, Amerikalı köle sahibi, Eflaklı boyar, modern toprak sahibi ya da kapitalist olsun, bu hep böyledir (Marx, 1986: 249). Bununla birlikte ürünlerin değişim değerinin değil kullanım değerinin egemen olduğu toplumun herhangi bir belli ekonomik oluşumunda, artı emeğin az ya da çok belli gereksinimlerle sınırlı olduğu ve üretimin kendi niteliğinden, artı emeğe karşı sınırsız bir açlık doğurmadığı konusunun açık olduğunu belirten Marx, bu nedenle antikçağda, ancak özgül bağımsız para biçiminde değişim değeri elde etmek amacıyla altın ve gümüş üretiminde aşırı-çalışmanın korkunç bir hal aldığı, bu şekliyle ölesiye zorla çalışmanın burada kabul edilmiş 'aşırı çalışma' şekli olduğunu vurgulamakta ve bu konuda sadece Diodorus Siculus'u okumanın yeterli olduğunu söylemektedir. Ona göre yine de bunlar Antik çağda istisnadır. Ama üretimleri, henüz köle emeği ve angarya vb. gibi aşağı şekiller içinde dönüp duran halkın, kapitalist üretim tarzının ağır bastığı uluslararası piyasanın girdabına kapılıp da ürünlerinin satışının ihracata yönelmesi başlıca kaygıları haline gelince, kölelik, serflik vb. gibi aşırı-çalışma dehşetine bir de uygar-çalışma dehşetinin eklendiğini açıklamalarına ekleyen Marx bu konudaki görüşlerini şöyle noktalamaktadır: "*Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney eyaletlerinde zenci emeği, üretim, esas olarak doğrudan doğruya yerel tüketime yöneldiği sürece, ataerkil özelliğini korumuştur. Ama pamuk ihracının bu eyaletlerin hayatı çıkarları halini alması ölçüsünde, zencilerin aşırı-çalıştırılması ve bazen yaşamlarının 7 iş yılında tükenip gitmesi, bu hesaplı kitaplı sistemin bir ögesi haline aldı. Artık sorun, köleden belli miktarda yararlı ürün sağlanması değil, bizzat artı-emeğin üretilmesi idi. Örneğin Tuna Prenslüklerinde (şimdi Romanya) angarya için de durum böyleydi?*" (Marx, 1986: 250).

Emeğin ayrıştırılması, yani kadın emeğinin yoğun sömürüsü' ve göçmen kadın emeğinin gerek 'yerli iş gücü' gerekse 'erkek göçmen emeği' ile çatıştırılarak emek maliyetlerinin bu yolla asgari düzeye indirilmesi boyutuyla sorunu ele almak için ise Marx'ın 'artı-değer' kuramının bir uzantısı olarak 'yedek işgücü ordusu kuramı' da bu makalenin kuramsal referanslarından birini oluşturmaktadır. 'yedek işgücü ordusu kuramı' ayrıca, emek-yoğun ve niteliksiz işlerin yapıldığı ekonomik faaliyet alanları açısından da açıklayıcı bir niteliğe sahiptir. Emekçi sınıfın bu kesiminin içinde bulunduğu koşullarla, kapitalizmin erken dönemlerinde görülen karanlık koşullar arasındaki çarpıcı benzerlik de Marx'ın bu kuramının hala geçerliliğini desteklemektedir. Bu kuram yedek iş gücü ordusunun kapitalist sermaye birikimi açısından önemini şöyle vurgulamaktadır. Sermaye, emek kontrolü ve sömürüsünü yoğunlaştırmak için elinde ihtiyacından fazla emek gücü bulundurmakta ve bu şekilde ücret maliyetlerini düşürerek daha çok kar elde edebilmektedir. Yedek işgücü ordusu esas olarak işsiz ya da yarı-işsiz kesimden

oluşmakta, genellikle de çalışanların işten atılması ya da emekçi nüfusun her zamanki kanallardan daha güç emilmesiyle yaratılmaktadır ve iki işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki sermayenin genişlemek için değişen gereksinimlerini karşılamak ve bu bağlamda her an sömürülmeye hazır bir yedek emek deposu yaratmak; diğeri ise çalışan kesimi aşırı çalışma saatlerine boyun eğdirmek ve onları daha kolay kontrol edecek koşulları yaratmak. Marx, bu noktada göçmen işçileri nispi artı-nüfus kaynaklarından biri olarak değerlendirmekte (*Marx, 2004:612*) ve onlar için ‘sermayenin hafif piyadeleri’ yorumunu yapmaktadır. (*Marx, 2004: 612, 631*). Marx’ın esas olarak sanayide çalışmakta olan işçiler için yapmış olduğu bu saptamaların bugün Türkiye’de ev işlerinde, imalat sanayinde ve tarımda çalışan ‘belgesiz’, ‘savunmasız’, ‘istismara açık’, çok daha kolay ‘kontrol edilebilir’ ve ‘yoğun sömürülebilir’ kadın göçmen işçiler için de geçerliliğini koruduğu, bu bağlamda Marx’ın ‘yedek işgücü ordusu’ kuramının kadın göçmen işçilerin yoğun sömürüsü durumunu açıklamak için de oldukça uygun bir kuramsal çerçeve sunduğu görülmektedir. Kadın emeğinin, hangi ülkede ve hangi sektörde istihdam edilirse edilsin, erkek emeği söz konusu olduğunda hep ikincil ‘yedek’ konumda olduğu ve mevkii ne olursa olsun erkek emeğine göre daha düşük ücretle ve kötü koşullarda çalıştırılmaya her zaman müsait olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Söz konusu olan bir de kadın göçmen emeği olduğunda ise, göçmenlikten ve kadınlıktan kaynaklanan hassasiyetler ikiye katlandığı için, kadın göçmen emeğinin ikincil konumu çok daha alt düzeylere düşmektedir.

Bu çalışmada olduğu gibi İdris Akkuzu da ‘Göç ve Kapitalizm’ başlıklı çalışmasının göçmen emeği ile ilgili kısmında kuramsal çerçeve olarak Marx’ın ‘yedek işgücü ordusu’ kuramını referans almaktadır. Akkuzu bu konuda sermayenin temel eğilimlerinden birinin göçmen emek gücünü hem fiili hem de potansiyel olarak artı-nüfus/yedek işgücü ordusu oluşumuna itmek olduğunu, kapitalist devletin de bu süreci aktif bir biçimde sermaye lehine düzenleme ve yönetme rolünü üstlendiğini belirtmektedir (*Akkuzu, 2015: 126*). Yazar kapitalizm için ana meselelerden birinin sermaye birikimini temin etmek adına elverişli emek gücüne ulaşmak olduğunu, bunun temel yolunun ise kitleleri üretim araçlarından koparmak, onları serbestleştirmek, topraklarından/yerlerinden etmek ve proleterleştirmekten geçmekte olduğunu vurgulamaktadır (*Akkuzu, 2015: 124*). Bununla birlikte meselenin bununla sınırlı olmadığını, kısa dönemli kapitalist çevrimlerin iniş ve çıkış aşamalarında ortaya çıkan ‘işsizlik’ ve emek gücü kullanımında tasarrufa yol açan makineleşmenin de artı-nüfus havuzunu genişletmeye yönelik diğeri bir kapitalist eğilimi oluşturduğunu ifade etmektedir. Böylece artan ve sömürüye açık hale gelen artı-nüfus havuzu sayesinde sermaye ‘emek’ üzerinde, istediği zaman onları işe alacak istediği zaman işlerine son verecek bir denetim mekanizması kurabilmektedir (*Akkuzu, 2015: 124*). Bu konuda göçmen işçiler hem ‘yedek işgücü ordusu’ yaratmak, hem de artı-nüfus oluşumunda önemli rol oynamak suretiyle sermayenin emek güçlerini sömürme ve işçi sınıfını denetim altına tutma güdüsünü karşılamada en kolay kullanabileceği işgücü kategorisini

oluşturmaktadır. Sistemin işleyişi Akkuzu’ya göre şöyledir: Göçmen istihdamı yoluyla göçmenler ve yerli işçiler arasında ırksal-etnik bir ayırım oluşturularak işçi sınıfı bölünmekte, görece daha iyi ücret ödenen, iyi koşullar sunulan işlerde öncelikle yerli işçiler istihdam edilirken, kirli işler olarak tabir edilen genelde yerli işçilerin istemedikleri işlerde ise göçmen işçiler çalıştırılmaktadır. Bu şekilde bir ‘emek gücü hiyerarşisi’ oluşturularak işçiler arasında çatışma ve rekabet ortamı yaratılarak bu sayede ortalama ücretlerin düşürülmesi, çalışma koşullarının ağırlaşması, çalışma saatlerinin uzatılması gibi zor şartlar işçilere kolayca dayatılabilmektedir. İşçilerin zaaflarından beslenen bu ‘rıza’ sisteminde en dezavantajlı konumdaki işçiler ki Akkuzu’ya göre göçmen işçilerdir bunlar, - özellikle belgesiz, kaçak göçmen işçiler bu hiyerarşinin en altında yer almaktadır- her türlü kötü koşulda her türlü eziyete katlanarak çalıştırılabilmektedirler (*Akkuzu, 2015: 125,126*). Bu makalenin konusu olan ‘kadın göçmen işçiler ise Akkuzu’nun sözünü ettiği bu ‘en dezavantajlı konumdaki ‘ kaçak göçmen işçiler’ kategorisinde çocuk göçmen işçilerden sonra gelen ve en çok şiddete, sömürüye, istismara maruz kalan en dezavantajlı konumdaki emek kategorisini oluşturmaktadır.

Toplumsal Üretimdeki Rolü Karşısında Dünya’da ve Türkiye’de Sendikaların Göçmen Emegine Karşı Tutumu...

Kapitalist sistemde sermaye birikiminin yegane kaynağının emek olması, kapitalistler açısından emeğin kontrolünü en önemli meselelerinden biri haline getirmektedir. Bu durum, yerli işçiler yanı sıra toplumsal üretimin önemli bir parçası olan göçmen emeği açısından da değişmemektedir. Yukarıda ‘yedek işgücü ordusu’ kuramıyla da anlatıldığı üzere, sermaye göçmen emeğini yerli işgücüne karşı bir rekabet unsuru olarak kullanarak toplam emek gücünü çok daha kolay kontrol edebilmektedir. Kapitalizmin ilk ortaya çıktığı tarihlerden bu yana işgücünün kontrolü ve ücretlerin bastırılmasına yönelik politikalar hemen her kapitalist devlette farklı şekillerde uygulanmış ve göçmen emeği de bu sorunun bir parçası olarak görülmüştür. Göçmen emeğinin İşçi sınıfının önemli bir bölümünü oluşturduğu ve sendikaların bu konudaki tutumunun göçmen işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir rolü olduğu göz önünde bulundurularak, dünyada ve Türkiye’de sendikaların göçmen işçilere yönelik tutum ve politikalarının ne olduğu konusuna burada, bu şekilde ayrı bir başlık altında yer verilmektedir. Bu bağlamda Meryem Kurtulmuş’a ait oldukça kapsamlı bir çalışmadan yola çıkılarak aşağıdaki değerlendirmelere ulaşılmaktadır. Kurtulmuş çalışmasına öncelikle göçmen işçilerin neden kapitalizmin başından beri işçi sınıfının oluşumunun bir parçası olduğunu açıklamakla başlamaktadır. Ona göre üretim araçlarının mülkiyetindeki değişimler ve yeni toplumsal sınıfların doğması ile kırsal kesimden Kentlere doğru bir göç hareketi başlamış, kentlerde nüfus artışı ile birlikte erkekler, kadınlar ve çocuklar sefalet ücretleri ile sürekli vardiya halinde gece gündüz

çalışmaya başlamışlardır. Dolayısıyla kapitalizmin başlangıcından itibaren göçmen işçiler işçi sınıfının oluşumunun bir parçası Olmuştur (*Kurtulmuş, 2015: 43*). Bu süreçte ulus-devletlerin kurulması ve vatandaşlıkla birlikte göç farklı bir anlam kazanmış, ulus devletler kuruluşlarından itibaren emek hareketini düzenleyen, göç akışını düzenleme, denetleme ya da kısıtlamaya yönelik farklı göç politikaları uygulanmıştır. Uygulanan bu sıkı göç politikalarının bir sonucu olarak en kötü koşullarda çalışmaya hazır, baskılanan ücretler karşısında sesi çıkamayan ‘uyusal bir göçmen emek gücü’ ortaya çıkmıştır (*Kurtulmuş, 2015: 43*). Kurtulmuş ülkeler göre göç akışını ise şu rakamlarla ifade etmektedir: 1970 yılında doğdukları ülke dışında yaşayan 82 milyon insan varken, 2000 yılında bu rakam 175 milyona çıkmış, 2008’de 200 milyona ulaşmış, bugün ise uluslararası Sayının 250 milyona yaklaştığı belirtilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü/ IOM). Özellikle Çin ve Hindistan’daki iç göçmenler de dikkate alınırca bu sayının iki katına ulaşacağı tahmin edilmektedir (*Munck, 2013: 237, Aktaran Kurtulmuş, 2015, 46*). Göçmen emeğinin toplumsal üretimin bu şekilde önemli bir parçası olması ve genel işgücüne yönelik politikaların belirlenmesinde ciddi bir rolünün olması karşısında sendikaların tutumuna gelince, yine Kurtulmuş’un çalışmasında, konuya ilişkin sendikaların, 1960-1993 yılları arasında göçmen işçilere yönelik faaliyetlerini ve stratejilerini İnceleyen *Pennix ve Roosbald (2000)*’in yaptığı araştırma referans alınarak şu saptamalara yer verilmektedir. 1970’lerle birlikte sınırlayıcı ve seçici göç politikaları uygulanması sonucunda düzensiz göçlerin arttığı, sendikaların birtakım ikilemlerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. İlk ikilem, işverenlerin göçmen işçi istihdam etme çabalarına karşı mı çıkacakları, yoksa işbirliği mi yapacakları konusundadır. İkinci ikilem, sendikaların göçmen işçileri sendikal faaliyet alanlarının içinde kabul edip diğer işçiler gibi örgütmeye mi çalışacakları, yoksa onları sendikal alandan tamamen ya da kısmen dışlayacakları mı konusundadır. Üçüncü ikilem ise eğer sendikaların dışlamacı değil de içerici bir politika tercihi yaparlarsa göçmen işçilere yerli işçilerle eşit bir tutum mu benimseyecekleri yoksa göçmenlerin kendilerine özgün sorunlarını gözetken özel politikalar mı geliştirecekleri konusundadır (*Marino vd., 2015, Aktaran Kurtulmuş, 2015: 46*) Pennix ve Roosbald bu ikilem karşısında sendikaların tutumunun ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Bu farklılıkların sendikaların gücü, ekonomik yapı ve işgücü piyasası koşulları, toplumsal unsurlar (kurumsal düzenlemeler, yasal kurumsal aktörler, ulusal yetkililer, sivil toplum örgütleri, politik taraflar) ve göçmenlerin özellikleri ile göçmenlere ilişkin toplumsal algılardan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (*Pennix ve Roosbald, 2000, Aktaran Kurtulmuş, 2015: 46*).

Günümüzde, ‘emek piyasalarını’ esnekleştiren, emeğin birçok kazanılmış haklarının geri alınmasıyla sonuçlanan neo-liberal politikalar ve sendikaların önemli ölçüde güç kaybetmesi, sendikaların göçmen emeği karşısındaki tutumunu değiştirmesine yol açmış ve göçmen işgücünün örgütlenmesi eskisine göre daha önemli bir sorun haline almıştır. Kurtulmuş’a göre sendikalar ABD, İngiltere ve Hollanda’da göçmenleri örgütlemek için başarılı kampanyalar yürütmüşler ve bu

kampanyalar özellikle ABD’de sendikaların işçi hareketleriyle tekrar bağlantı kurmalarını sağlamış ve sendikaların bu stratejileri sayesinde göçmenlerin çalışma koşullarında bazı iyileşmeler sağlanmışsa da, göçmen işçilerin sendikaya ne kadar dahil edileceği konusunda hala belirsizlikler bulunmaktadır (*Kurtulmuş, 2015:47*). Bununla birlikte sendikalar göçmenlerin sadece çalışma yaşamından kaynaklı sorunlarında değil özellikle düzensiz göçmenlik söz konusu olduğunda oturma ve çalışma izinlerinin alınması, barınma ve kamu hizmetlerine erişim gibi sorunlarının çözümünde de yardımcı olacak politikalar uygulamaktadırlar. Örneğin bu konuda İspanya’daki sendikalar uzun süredir göçmen işçileri destekleyici bazı politikalar yürütmektedir. Ancak bu politikalarda sendikaların temel amacı göçmen işçilerin örgütlenmelerinden ziyade ağırlıklı olarak onlara yasal ve idari destek sağlamaktır. Diğer yandan bazı ülkelerde sendikaların göçmenlere ilişkin ulusal ve uluslar arası göç politikalarının oluşturulması ve var olan göç politikalarının eleştirilmesi ve değiştirilmesi yönünde de çabalarının olduğu bilinmektedir. Örneğin Güney Kore’de sendikalar düzensiz göçmen işçilerin sınır dışı edilmesini önlemek ve bütün işçilerin yasallaştırılmasını sağlamak, sendikal hakları (sendikalaşma hakkı, grev hakkı, toplu pazarlık hakkı) kazanmak, *İstihdam İzin Sistemi*’nin kaldırılması ve *Çalışma İzin Sistemi*’nin uygulamaya konulmasını sağlamak üzere çalışmalar yapmıştır. İspanya’da da göçmen işçilere yasal statülerine bakılmaksızın eğitim, sağlık hizmetleri ve bazı sosyal yardımların sunulması için yetkililere baskı yapmıştır (*Cengiz, 201, aktaran Kurtulmuş, 2015,47, 48, 49*). İspanya ve İtalya’da hükümet üzerinde baskı oluşturmak için göçmen işçilere yardım birimleri oluşturulmuş, Fransa’da göçmen işçilerin oturma ve çalışmalarının kayıtlı hale gelmesi için hükümet politikalarını etkilemek üzere grevler düzenlenmiştir (*Aktaran Kurtulmuş, 2015: 48, 49*). Bu konuda ILO 2008 raporunda, sendikaların göçmen işçilere ilişkin dört farklı politika uygulayabileceklerini belirtilmektedir: ILO (2008) (1) Hak temelli göç politikalarını desteklemek, (2) Diğer ülkelerdeki sendikalarla birlikte hareket etmek (3) Sendika üyelerini bilgilendirmek ve eğitmek (4) Göçmen işçilere ulaşmak (*Kurtulmuş, 2015: 49*) Türkiye’ye gelince, diğer ülkelerde gibi ve uluslararası yasaların da öngördüğü üzere Türkiye’de de göçmen işçiler, Anayasal ve yasal olarak, sendikal örgütlenme ve sendikal faaliyette bulunma haklarına sahiptir. Anayasasının 51. Maddesinde ‘tüm çalışanların sendika kurma hakkı vardır’ ibaresine yer veren Türkiye, en temel insan haklarından biri olan sendikal hakları tüm insanlar için güvenceye alan uluslararası sözleşmeleri usulüne uygun olarak onaylamakla birlikte, 6356 sayılı sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasasında yer alan 17/5 maddeye göre sendikaya üyeliğin bakanlıkça sağlanacak elektronik başvuru sistemine e-devlet üzerinden başvuruda bulunularak ve sendika tüzüğünde belirlenen yetkili organın kabulü ile kazanılması Kurtulmuş’a göre uygulamada bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu sorunların giderilmesi için başvuru sisteminde kayıtsız işçilerin örgütlenmesinin önünde fiili bir engel olan sigorta kaydının bulunmaması gerekçesini ortadan kaldıracak bazı yeni düzenlemelere gerek bulunmaktadır. Yerli kayıtsız işçilerin e-devlet üzerinden üyelik başvurusu

durumunda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının daha önce yaptığı gibi kayıtsız işçilerin sendika üyelik başvurularını sigorta kayıtları olmadığı gerekçesi ile işleme koymamak yerine, sigortası olmayan işçilerin sendika üyeliğini kabul etmek ve işverenleri hakkında işlem yapmak yolunu seçmesi, gerek sendikal hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi gerekse kayıtdışının önlenmesi açısından son derece önemlidir (*Kurtulmuş, 2015: 51*). Sonuç olarak Türkiye’de sendikaların göçmen emeğine yönelik geliştirdikleri net bir tutum ve politik duruşları bulunmadığı görülmektedir. Kurtulmuş’a göre bu konuda Gökbayrak ve Erdoğan ve Toksöz vd. tarafından sırasıyla 2008 ve 2013 yıllarında yapılan iki ayrı alan araştırmasının sonuçları da Türkiye’de sendikaların, göçmen işçilerin sorunlarını ve örgütlenmelerini henüz gündemlerine almadıklarını göstermektedir. Türkiye’de sendikalar göçmen işçilerin korunması, örgütlenmesi ve göç politikalarının belirlenmesi süreçlerinde etkin bir rol oynamamaktadır (*Gökbayrak ve Erdoğan, 2010*). Son yıllarda Türkiye’ye emek göçünde artış ve çeşitlenme olmasına karşın, sendikaların emek göçü konusundaki yaklaşım ve konumlarında bir değişim olmamıştır (*Toksöz vd., 2013*). Sendikalar, düzenli göçmenleri sendikaya ihtiyacı olan bir kesim olarak görmedikleri gibi düzensiz göçmenleri de genel kayıtdışı sorununun bir parçası olarak algılamaktadır (*Aktaran Kurtulmuş, 2015: 51, 52*).

Türkiye’de Kadın Göçmenlerin Genel Profili: Kayıtdışı ve Kaçak Çalışma Durumu

İlk olarak kadın göçüne sektör bazında yaklaşıldığında, göçmen işçilerin imalat, inşaat, tekstil ve ev işleri dışında çalışma imkânı bulabildikleri en yaygın alanın tarım sektörü olduğu görülmektedir. 2016 yılında bu konuda hazırlanan *Türkiye’de Mevsimsel Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler* durum raporuna göre Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretime işçi olarak katılan üç temel göçmen grubu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Gürcü işçilerdir. 2014 yılında Gürcistan’dan Türkiye’ye 1 milyon 755 bin 289 kişi giriş yapmış ve bu girişlerin büyük kısmı Sarp sınır kapısı üzerinden gerçekleşmiştir. 2014 yılında Sarp sınır kapısından yapılan girişler Mayıs ve Ağustos ayında en yüksek sayıya ulaşmıştır. Mayıs ve Ağustos aylarında artan girişlerin çay ve fındık hasadı zamanları ile örtüştüğü ve Türkiye’ye vize ile giren Gürcülerin bir kısmının mevsimlik tarımsal üretimde çalıştığı gözlenmiştir. İkinci grup, Azeri işçilerdir. 2014 yılında Türkiye’ye 657 bin 684 Azeri giriş yapmıştır. Nahcivan Özerk Bölgesinden gelenlerin Dilucu Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye yaptığı girişler 2014 yılında 206 bindir. Karayolu ile yapılan girişler yaz aylarında en yüksek sayıya ulaşmaktadır. Dilucu Sınır Kapısı’ndan yapılan aylık girişlerin hepsinin tarımsal üretimle ilişkilendirilmesi mümkün olmasa bile, Ağustos ayında tavan yapan 2014 yılı girişleri özellikle Kars ve Ardahan bölgesinde kaba hayvan yemi için ot biçme dönemine denk gelmektedir. Mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen emek arzının üçüncü grubu ise Suriyeli göçmenlerdir. 2011 yılında itibaren Suriye’deki iç savaştan kaçıp Türkiye’ye sığınan Suriyeli

göçmenlerin sayısı giderek artmıştır.4 Mart 2016 tarihi itibarıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'de 'Geçici Koruma Yönetmeliği' kapsamında koruma altına alınan 2 milyon 733 bin 284 Suriyeli bulunmaktadır. Bunların ancak 272 bin 670'i geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır (Göç İdaresi 2016). Suriyeliler Türkiye'nin hemen hemen her yerinde daha çok mevsimlik tarım işlerinde çalışırken, tarım dışı alanlarda çalışan Suriyeliler ise imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde işçilik yapmaktadırlar. Sayıları ve işgücü piyasasındaki çalışmaları ile Türkiye'de kalıcı olacakları düşünülen bu göçmen grubu mevsimlik tarımsal üretim için önemli bir emek havuzu oluşturmaktadır (a.g.r., 2016: 6). Yine aynı rapora göre geldikleri ülke ve milliyetlerine göre göçmenlerin yaptıkları işler ve bölgesel dağılımları şöyledir. Gürcü, Azeri ve Suriyeli göçmenler Karadeniz bölgesinde Ordu, Giresun, Rize, Trabzon ve Artvin illerinde hem fındık hem de çay üretiminde; hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu bilinen Kars ve Ardahan'da Azeri göçmenler özellikle ot biçme ve tarımsal aktivitelerde mevsimlik işçi olarak çalışmaktadırlar. Son grup, sayıları 2011 yılından beri hızla artan ve üç milyona yaklaşan geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacılardır. Yine aynı raporda yer alan '*bitkisel ve hayvansal üretimde yabancı göçmen işgücü*' haritasına göre Suriyeli göçmen işçiler hemen her türlü bitkisel ve hayvansal üretimde kadın, erkek, çocuk olarak birlikte istihdam edilmektedir. Alan çalışması sırasında Suriyeli işçilerin genelde Malatya, Mersin, Adana, Urfa ve Gaziantep illerinde kayısı, narenciye, pamuk, sebze ve Antep fıstığı toplama işlerinde çalıştıkları kaydedilmektedir. Ayrıca Malatya ve Ankara illeri başta olmak üzere hayvan bakım işlerinde Suriyeliler başta olmak üzere Orta Asya ülkelerinden gelen yabancı göçmen işçilerinin çalıştırıldıkları tespit edilmektedir (a.g.r., 2016:15). Söz konusu raporun '*mevsimlik tarımsal üretimde kadın emeği*' başlığı ile yer alan kısmında, kadınların mevsimlik gezici tarım işçisi olarak dışarıda uzun saatler çalıştıktan sonra ev işlerinin devamı olan yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi pek çok işi de omuzladığı, günde ortalama 16-18 saat çalıştığı, bu uzun çalışma gününde en büyük yardımcılarının ise yine kız çocuklarının olduğu belirtilmektedir. Yemek yapma, su taşıma, odun toplama, ateş yakma, çadır temizliği gibi işler kız çocuklarının annelerine yardım ettikleri işlerdir. Ayrıca, kendilerinden küçük kardeşlerinin bakım sorumluluğu da kız çocuklarındır. Rapora göre, mevsimlik kadın tarım işçileri genel olarak sigorta, sosyal güvenlik ve özel olarak da analık sigortası hakkından mahrum, çok kötü, yetersiz, hijyenden yoksun koşullarında çalışmaktadırlar. Düşük sosyo-ekonomik düzey, genç yaşta evlenme, çok sayıda ve sık aralıklarla gebelik ve doğum, tarım alanlarında doğum öncesi, sırası ve sonrası sağlık hizmetine erişememe annenin ve bebeğin sağlık riskini arttıran faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenden kaynaklanan ölümler oldukça yüksektir. Ayrıca mevsimlik tarımsal üretimde 'kadın emeğinin yoğun sömürüsü yanı sıra, uluslararası göç hareketlerinin merkezinde kadınların bulunmasına da dikkat çekilerek, göç literatüründe 'göçün feminizasyonu' olarak adlandırılan ve göçün kadın ağırlıklı karakterini vurgulayan bu özelliğin benzer şekilde raporda da yer aldığı

vurgulanmaktadır. Ardahan ve Kars illerinde çalışan Azeri göçmenlerin dışında incelenen hemen her alanda kadınlar görünür bir biçimde tarımsal üretime katılmaktadırlar; Kayısı toplama ve patikleme işinde Suriyeli göçmen kadınlar, çay ve fındık toplama işinde Gürcü kadınlar, bunlara ek olarak Adana ve Mersin yöresinde pamuk, narenciye, sebze toplama, Gaziantep'te Antep fıstığı, Şanlıurfa'da kırmızı biber toplama işlerinde yine Suriyeli kadınlar ailelerinin zor koşullarını biraz olsun yumuşatma çabası ile yoğun şekilde üretime katılmaktadırlar (a.g.r., 2016: 169,170).

Günümüzde Türkiye'deki göçmen kadınların tarım ve imalat sektörü dışında en çok eğlence sektöründe ve ev işlerinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir (Kaşka, 2009; Erder, 2011). Türkiye'deki göçmenlerin çalıştığı alanlar, geldikleri ülkelere göre değişmektedir. İçduygu'nun (2004) *Türkiye'de 'kaçak göç'* başlıklı çalışmasında bu ayrım net olarak sunulmuştur. Türkiye'de kadın göçmenler üzerine bir çalışma yapıp da, 'seks işçiliği' konusunu es geçmek, konuyu eksik bırakmak anlamına gelmektedir. Bu konuda özellikle Beyaz Rusya, Ukranya ve Moldovyalı kadınlarla ilgili bir nevi insan ticaretinden ve 'seks işçiliği' gibi özel bir kategoriden bahsetmek mümkündür. Konuya ilişkin birçok araştırma, göç hukukundaki boşluklar ve göçmenlere ilişkin düzenlemelerdeki yetersizliklerin, başlangıçta Türkiye'ye normal işlerde çalışmaya gelen göçmen kadınların bile zamanla önlerindeki iş seçenekleri kısıtlandıkça ve ülkede kalma şartları zorlaştıkça seks işçiliğine yönelmek zorunda kaldıkları konusunda önemli veriler sunmaktadır. Örneğin "*Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti?*" başlıklı araştırmasında Coşkun daha önce aynı alanda yapılan çalışmaları da referans alarak, göçmen kadınların Türkiye'deki göç rejimi içindeki 'yasadışı' konumlarından ötürü kırılğan' bir niteliğe sahip olduklarını, göçmenlerin ve turistlerin giriş ve kalışlarını kısıtlayan göç yasalarının göçmenleri kayıt dışı sektörde çalışmaya iterek onları birçok riske karşı savunmasız bıraktığını ileri sürmektedir(Coşkun, 2014: 192).Coşkun'a göre göçmen kadınların sadece çalışma koşullarından dolayı işyerinde ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmamakta, aynı zamanda cinsiyetçi şiddet ve seks ticareti risklerine de açık olmaktadırlar. Nitekim yapılan araştırmalar seks ticareti mağduru kadınların diğer göçmen kadınlarla benzer şekilde olası iş fırsatları için Türkiye'ye geldiğini ve göç süreçlerinin belirli bir aşamasında seks ticaretine maruz kaldıklarını göstermektedir (Kalfa, 2008; Özer, 2011; Erder ve Kaşka, 2003; Dışişleri Bakanlığı, 2007; Demir ve Finckenauer, 201 aktaran Coşkun, 2014: 192). Ancak kadınlar sahte iş vaatleri ile kandırılabilirdikleri gibi (Erder ve Kaşka, 2003 aktaran Coşkun, 2014:193), ev işçisi olarak çalışırken biraz daha fazla para kazanmak için seks işçiliğine yöneldiklerinde (Kalfa, 2008 aktaran Coşkun, 2014: 193) ya da ugradıkları cinsel şiddet ve tacizden dolayı seks işçiliğine zorlandıklarında (Ege, 2002 aktaran Coşkun, 2014) da seks ticaretine maruz kalabiliyorlar. Dolayısıyla seks ticareti mağduru kadınların Türkiye'ye gelme sebeplerinin de karşılaştıkları zorlukların da diğer göçmen kadınlardan farklı olmadığını söylemek mümkündür(Coşkun, 2014: 193). Özetle, geldikleri ülke hangi ülke olursa olsun ve hangi sektörde çalışıyor olurlarsa olsunlar, -Türkiye'deki yasal düzenlemeler de

bunu teşvik ettiği için- göçmen kadın işçiler sık sık yerli işgücüne kıyasla ve hatta göçmen erkek işçilere göre de daha kötü koşullarda ve daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olmak durumunda kalmaktadırlar, *Kofman, (2000), Lutz (2010)ve Anderson (2013)* tarihleri ile belirtilen söz konusu eserlerinde genel olarak bu tezi savunmaktadırlar. 'Sex işçiliği' konusuna bu çalışmanın sadece belli bir bölümünde kısaca değinildiği ve sadece gerekli görülen uygun kaynakların referansına başvurulduğu için, ayrıca yukarıdaki yazarların benzer ifadelerinden tek tek alıntı yapılmamaktadır. Bununla birlikte bu konuda daha detaylı çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için bu kaynakların önemi düşünülerek çalışmada adlarına yer verilmesi gerekli görülmektedir. Sektörlere göre hangi ülkeden gelen göçmen kadınların hangi işlerde çalıştığına bakıldığında, seks işçilerinin daha çok Ukrayna, Rusya, Moldova ve Romanya; ev işçilerinin Moldova, Türkmenistan ve Özbekistan; tekstil işçilerinin Moldova ve Romanya; lokanta ve gıda sektörü işçilerinin de Filipinler, Ukrayna, Pakistan, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerden geldiği tespit edilmiştir (*İçdiygu, 2004: 11, 88, 90*).Yukarıda sayılan ülkelere ek olarak, ev hizmetlerinde çalışan göçmenlere Gürcü ve Ermenilerin de katıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca, turizmde çalışanların da büyük ölçüde, Rusya başta olmak üzere, Belarus, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkmenistan gibi ülkelerden geldiği tespit edilmektedir (*Demirdizen, 2014*). Türkiye'de Kadın Göçmen işçilerle ilgili en önemli özellik, ticaret yapan ya da farklı işlerde çalışanlar olarak hemen her sektörde (inşaat sektörü hariç) kadınların göçmen nüfusun çoğunluğunu oluşturmasıdır. Nitekim kağıtsız ve güvencesiz göçmenlerin özellikle de kadınların kötü çalışma koşullarına daha kolay razı olmaları ve işverene bağımlılıkları işverenler için çekici bir faktör olabilmektedir(*Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2012; Yüksek, 2003; Erder ve Kaşka, 2003:13, aktaran Coşkun, 2017: 1304, 1305*). Bunlar çoğunlukla yerli işgücününün de yapabileceği vasıfsız işlerde yoğunlaşmaktadırlar. Göçmenlerin ya Türkiye'ye gelmeden önce kendilerinin ya da Türkiye'de 6 aylık oturma izni aldıktan sonra işverenlerinin çalışma izni için başvuru yapılması gerekmektedir. Bu izinle işverenlerine bağımlı hale gelen göçmenlerin işten ayrılmaları halinde izinleri otomatik olarak iptal edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı göçmenler için kayıt dışı işlerde çalışmaktan başka bir seçenek kalmamaktadır. Dolayısı ile Türkiye'deki göç rejimi veya göçmen politikaları da önemli ölçüde göçmenleri kayıtdışı çalışmaya yönlendirmektedir.(*Coşkun, 2017:1305*).

Kayıtdışı çalışan göçmen işçilerin büyük bir kısmının ülkeye kaçak olarak giriş yaptığını ve bunların genel olarak geldikleri ülkelere göre üç genel grupta toplandığını belirten Kuvvet Lordoğlu'na göre, bu kaçak göçmenlerin bir bölümünü İran, Irak ve Afganistan gibi Türkiye'nin daha doğusundaki ülkelere ve çoğu kez yasa dışı yollardan gelip, Türkiye'den bir süre sonra ayrılmayı düşünen, asıl hedeflerinin Türkiye dışında bir batı ülkesine doğru yönelen yabancılar oluşmaktadır. Bu grup içindekiler değişen özellikler göstermekle birlikte genel anlamda bağımsız olarak iş yapma özelliğine sahiptirler. Bu grubun enformel istihdam piyasası üzerinde marjinal bir etkisi olduğu tahmin edilmektedir. İkinci

grupta olanlar Türkiye'ye turist vizesi ile gelip, önceden belirlenemeyen sürelerde ancak çoğu kez vize süresini aşmayacak bir zaman dilimi içinde ülkede çalışan, bir süre sonra tekrar ülkesine geri dönen esas olarak Romenler, Moldovalılar, Ukraynalılar, Ruslar, Gürcüler, ve Azerilerden oluşmaktadır. Üçüncü grupta olan yabancıların temel özelliği Türk soylu olup, Türkiye'ye turistik vize ile giriş yapıp daha sonra ülkelerine dönmeden iş ve oturma imkanı bularak çalışanlardır. Bu grup da çalışanların 1997 yılına kadar sınırlı ölçüde de olsa Türkiye'de iş ve oturma izinleri bulunmaktadır. Dolayısı ile bu yabancıların ancak, 1997 sonrası ülkeye giriş yapanlarının kaçak çalışmaları söz konusu olmaktadır (Lordoğlu, 2005: 111-112). Lordoğlu 2015 yılında yaptığı bir diğer araştırmada ise, Türkiye'de hizmet sektörü başta olmak üzere yaygın bir kayıt dışılığın bulunuşu düzensiz göçmenlerin ve transit göçmenlerin ve 2011 sonrası gelen geçici sığınma statüsünde olan Suriye ve Irak vatandaşlarının iş bulma ve çalışmalarını için çeşitli olanaklar sağladığını, genel işsizlik oranının, genç işsizlik oranının yüksekliği, işgücü katılma oranlarının ve istihdam oranlarının düşüklüğü gibi göstergelerin olumsuzluklarına rağmen gelen göçmenlerin iş piyasalarında iş bulmalarının kayıtsız istihdamın genişliği sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Lordoğlu'na göre Kayıtdışılık 2000 yılından bu yana azalma eğilimi göstermesine rağmen yüzde 36.7 düzeyindedir. Bu oran tarım dışı sektörlerdeki kayıtdışı istihdam açısından yüzde 22.7 düzeyindedir.(TÜİK 2014) Bu oranın yüksekliği düzensiz göçmenleri iş piyasasının en alt ücret tabanına yerleştirmektedir. Özellikle önce gelen göçmenlerin yeni göçmenlere oranla daha yüksek ücret almaları, iş piyasası koşullarını öğrenmeleri, dil öğrenmeleri ile bağlantılı olmaktadır. Emek yoğun olan sektörler genel olarak ortalama ücret düzeyleri düşüktür. Bu sektörlerin ücretleri üzerinde baskı yaratan diğer bir unsur da yedek işgücü olarak gelen göçmenlerin kullanılmasıdır(Lordoğlu, 2015:40). Lordoğluda aynen Coşkun gibi, göçmenlerin sınır dışı edilme korkularının onların iş piyasasının her türlü olumsuz koşullarına rıza göstermelerine yol açtığını belirtirken, eklenmesi gereken bir diğer noktanın da göçmenlerin iş piyasası içinde düşük ücret almalarının mutlak anlamda değil nispi olarak anlaşılması gerektiğidir. Yine Lordoğlu'na göre bu konuda göçmenlerin çalışma koşullarının kötülüğü, eğitim düzeylerinin yerli işgücüne göre yüksek olması, güvencesiz çalışmaları ve uzun süreli çalışmaları alınan ücret düzeyini çok düşürmektedir. Kayıtdışı istihdamın yüksek bir oranda seyretmesi düzensiz göçmenlerin iş piyasası koşulları için tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdit kadın ve çocukların özellikle son dönemde daha fazla oranda iş piyasalarına dahil olmalarını getirmiştir. Özellikle Suriye ve Iraktan gelen geçici koruma statüsündeki kişilerin beklendiği gibi yakın bir dönemde ülkelerine geri dönmeyecekleri anlaşılmıştır. Bu nedenle son gelen göçmen nüfusun ülkede kalıp ekonomik hayata işgücü, işveren veya kendi hesabına çalışan biçiminde dahil olacaklarını düşünmek ve iş piyasasının bu değişikliklere göre yeniden düzenlenmesini yapmak gerekmektedir(Lordoğlu, 2015:40).

Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye'deki göçmenlerin büyük bir kısmı izinsiz veya kayıt dışı çalışmaya, büyük ölçüde bu konudaki devlet göç rejimi

tarafından teşvik ediliyor niteliktedir. Bu konuda devletin rolünün, birincisi kaçak göçmen işçilerin sınırlardan geçişine ve ikincisi de işgücü piyasasını düzenlemeye ilişkin olmak üzere iki boyutlu olduğunu vurgulayan Akpınar'ın tespitlerine göre, kaçak göçmen işçiler, Türkiye'nin, turizmi teşvik adı altında, kendi ülkelerine yönelik esnek vize uygulamasından yararlanarak turist konumunda gelip çalışmaktadır. Devletin bu işçilerin gelişine göz yummaktadır. Devletin bu esnek tutumu, Türkiye'nin -Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından- bu işçilerin geldikleri ülkelerle kurmaya çalıştığı büyük çaplı ticari ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmelidir. Devletin kaçak göçmen işçilerin gelişine yönelik esnek tavrının, bu işçilerin kayıtdışı olarak çalışması konusunda da sürdüğü görülmektedir. Devlet kaçak göçmen işçilerin çalışmasını yasaklasa da, bu konudaki yasanın çok iyi uygulandığı söylenemez. Bu durum, devletin, yalnızca kaçak göçmen işçi istihdamına değil, bir bütün olarak çalışma ilişkileri alanına yönelik tutumunun değişmesinin bir sonucudur. Yeni-liberal yeniden yapılanma sürecinde, devletin çalışma ilişkileri alanına karışımının en aza indirilmesi, kayıtdışılaşmaya yol açmaktadır. Kayıtdışılaşma kaçak göçmen işçileri de bünyesine katarak yaygınlaşmaktadır(*Akpınar, 2010: 19*). Kaçak göçmenleri sermaye için yerli işgücüne göre daha cazip kılan yanlarını da zaten bu yönleri, yani 'yasadışı', savunmasız, korunmasız, baskıya ve istismara açık konumda, yerli işgücüne kıyasla daha kötü koşullarda ve daha düşük ücretlerle çalışır durumda olmaları oluşturmaktadır. Araştırmalar Türkiye'ye bir ya da üç aylık turist vizesi ile giren göçmen kadınların bir ailenin yanında ya da işletmede çalışmaya başladıklarında turist vizelerini de kaybettiklerini ve ülkeden çıkış yaptıklarında ceza ödemeyi göze alarak mümkün olduğunca vizesiz çalışmaya devam ettiklerini göstermektedir. Bu süreçte polis ve sınır dışı edilme korkusu yaşayan kadınlar genellikle çalıştıkları yerlerden dışarı çıkamamakta, 'Yasadışı' durumları onları işveren karşısında oldukça korunmasız, istismara açık hale getirmektedir (*Coşkun, 2014: 192*). Yine Coşkun'a göre bu durumu ayrımcı göç yasalarının yarattığı eşitsiz sosyal ilişkilerin ve kayıt dışı sektörün yaygınlığının bir sonucu olarak gören O'Connell Davidson, Anderson ve Rogaly, çalışma koşullarındaki standartların ülkeler arasında çok büyük farklar gösterdiğini ve 'normalleştirilen' ya da 'tolere edilen' (hoş görülen) yaygın kötü çalışma koşulları ile karşılaştırıldığında emek sömürüsü ve insan ticareti arasında ayırım yapmanın gittikçe zorlaştığını belirtmektedir (*Anderson ve Rogaly, 2005: 17-18; Anderson, 2013; O'Connell Davidson, 2010 aktaran Coşkun, 2014: 192*). Nitekim (*Anderson, 2000 ve O'Connell Davidson 2010, aktaran Coşkun, 2014: 192*) 'yasal' olarak çalışan göçmenlerin eve kapatılma, pasaporta el koyma, tehdit ve baskı gibi insan hakları ihlallerine çok sık maruz kalabildiklerini, Türkiye'de de aynı şekilde, pasaporta el koyma, hareketin sınırlandırılması ya da eve kapama, baskı ve cinsel taciz gibi uygulamalara oldukça sık rastlandığını belirtmektedir. Sonuç olarak Coşkun da çalışmasında göçmen kadınların ve genel olarak kağıtlı ya da kağıtsız tüm göçmenlerin, sigortalı/resmi istihdam şekilleri de dahil olmak üzere Türkiye'nin kısıtlayıcı göç ve çalışma yasalarından olumsuz etkilendiğine dikkat

çekmektedir. Coşkun ayrıca bu kısıtlayıcı yasaların göçmenler ve yerliler arasında eşit olmayan istihdam ve sosyal ilişkiler yarattığına da vurgu yapmaktadır. 'kaçak' veya 'yasadışı' olarak konumlandırılmaları göçmenleri sınır dışı edilme korkusundan dolayı en temel haklarını bile savunamaz hale getirmekte, en ağır koşullara ve hatta sıklıkla seks işçiliğine dahi 'rıza' göstermek durumunda bırakmaktadır. Türkiye'nin göç rejiminin yarattığı bu devlet-destekli eşitsiz ilişkilere ilaveten, göçmen kadınlar bir de sürekli olarak cinsiyetçi şiddetin hedefi olmaktadır. Nataşa' ve benzeri damgalamalarla itibarsızlaştırılarak toplum dışına itilmekte, ne iş yapıyor olurlarsa onlara hep Nataşa gözüyle bakılmaktadır. Coşkun'a göre, Türkiye'nin göç ve fuhuş rejimlerinin normalleştirdiği 'rıza' ve sözde-sözleşme tipi ilişkiler göçmen kadınların uğradıkları sömürü ve eziyeti gölgelemeye yaramaktadır. Dolayısıyla her ne kadar resmi rakamlar seks ticareti mağduru kadınların son yıllarda düştüğünü gösterse de bu veriler gerçeği yansıtmamaktadır; seks ticaretini engellemeye yönelik çabaların göç ve fuhuş rejimlerinden olumsuz etkilenerek oldukça yüzeysel ve etkisiz kaldığını da ileri süren Coşkun bu bilgiler ışığında, fuhuş rejimi içindeki konumları ile ilişki kurulmadan ve çalışma izinlerinin kolaylaştırılması gibi kadınların göç yasaları karşısındaki savunmasızlığını engelleyici tedbirler alınmadan seks ticaretini engellemeye yönelik çabaların etkisiz ve yüzeysel kalmaya devam edeceğini öngörmektedir (Coşkun, 2014:202).

Ülkeye kaçak giren göçmen işçilerin kayıtdışı istihdamını önlemek için ülkelerin sadece kendi sınırları içerisinde aldığı tedbirler ve gerçekleştirdiği düzenlemelerin yeterli olmadığı, bu konuda uluslararası düzeyde bir işbirliği yaparak soruna çözüm aranması gerektiği konusuna dikkat çeken İçduygu'nun bu konudaki önerileri ise şöyledir. Öncelikle ilgili bütün ülkeler, yabancı kaçak işçiliğe karşı uygun tedbirleri almak için kaçak işçiliğin ana nedenlerinden haberdar olmalıdırlar; Potansiyel yabancı kaçak işçiler için, düzensiz göçün ve yasadışı çalışmanın zorla çalıştırma ya da fuhuşa zorlanma gibi tehlikeleri konusunda uyarılacakları bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir. Türkiye'de düzensiz göç, insan kaçakçılığı ve kaçak işgücüyle mücadele etmek için etkili idari, hukuki ve finansal altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bunun içinse düzensiz göç ve kaçak işgücüyle etkin olarak mücadele etmek için teknik ve finansal kaynakları geliştirmek ve güçlendirmek, yabancıların çalışmalarını düzenleyen yeni yasal düzenlemelerin etkin bir biçimde uygulanması ve bunun için gerekli önlemlerin alınması, düzensiz göç ve kaçak işgücüyle ilgilenen diğer yetkililer ve kurumlar arasında gerekli işbirliği ve koordinasyonunun sağlanması gerekmektedir (İçduygu, 2004: 17. bölüm). Bunlara ek olarak, Türkiye'nin Uluslararası Göç Örgütü'nün 97 ve 143 sayılı sözleşmelerini de onaylaması gerektiği, bu iki sözleşmenin işgücü göçünü düzenlemek ve kendi ülkeleri dışında çalışan zor durumdaki işçilere özel koruma sağlayabilmek için oluşturulduğunu, 97 sayılı sözleşmenin, düzenli göçmenlerle ilgili maddeleri, 143 sayılı sözleşmenin ise hem düzenli hem de düzensiz göçmenlerin korunmasına dair maddeleri kapsadığını belirtmektedir. İçduygu sadece bu düzenlemelerin de yeterli olmadığını, bunun yanı sıra, düzensiz göçten ve insan kaçakçılığından mağdur

olmuş ve kötüye kullanılmış kişilerin Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumlar tarafından da desteklenmesi gerektiğini; bunlara kalacak yer, gıda ve sağlık gibi sosyal hizmetlerin sağlanacağı çok sayıda merkeze ihtiyaç olduğunu, bu konuda mağdurların rehabilitasyonu için göç veren ülkeler ve o ülkedeki sivil toplum örgütleri ve kuruluşlarla işbirliğine gidilmesinin, göç politikalarındaki uluslararası standartları yakalayabilmek için uygulanan ulusal politikaların gözden geçirilmesinin de oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Daha etkin çözüm için sahte evrak kullanan yabancı kaçak işçilerin yakalanması için daha etkin bir giriş-çıkış sistemi kurulması, Kaçak işçilerin kolaylıkla iş bulduğu marjinal sektörlerin daha yakından düzenli kontrolünü sağlaması, Ülkede yaşayan ve çalışan göçmenlerin durumlarının düzenlenmesi, kaçak işçiliğe pratik çözümler bulmak, eğitim programları hazırlamak ve bilgi edinmek için Uluslararası Göç Örgütü, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Uluslararası İşçi Örgütü ve Avrupa Birliği gibi ulusal, uluslararası sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması bu konuda gerçekleştirilmesi gereken önlemlerin başında gelmektedir (*İçduygu, 2004: 17. ve 18. Bölümler*).

Türkiye’de Emek-Sermaye Çatışmasında Kadın Göçmen Emeginin Yoğun Sömürüsü

‘Kapitalist birikim’ açısından kaçak göçmen işçi çalıştırmanın dayandığı ‘iktisadi rasyonalite’ yi açıklayan Akpınar’ın aşağıdaki ifadeleri aynı zamanda ‘yedik işgücü kuramı’ ve ‘yoğun emek sömürüsü’ nün kapitalizminin işleyiş açısından önemini de vurgular niteliktedir. Ona göre Castles, Kosack, Barrera, Portes, Sassen, Koob gibi düşünürlerin çalışmalarında da görüleceği gibi göçmen işçi çalıştırmanın, tarihsel olarak, kapitalist birikim açısından yerine getirdiği birtakım ekonomik, sosyal ve politik işlevler bulunmaktadır. Ücretleri düşürmek, yerli işgücü üzerinde baskı kurmak, korumasız, esnek ve uysal bir işgücü kaynağı sağlamak, emeğin yeniden üretim maliyetini düşürmek ve hepsinden önemlisi işçi sınıfını kendi içinde -yerli-yabancı ya da ırksal, etnik köken, din gibi özellikler temelinde- bölmek gibi çok önemli bir realitedir bu (*Castles ve Kosack, 1972; Barrera, 1979; Castells, 1979; Portes, 1983: 281; Sassen-Koob, 1983; Castles, 1992 aktaran Akpınar, 2009: 31*).Kaçak göçmen işçilerin sermaye lehine sömürü aracı haline getirilmesinde devletin de önemli rolü bulunmaktadır. Bu konuyu Akpınar çalışmasında ‘*kaçak göçmen işçi çalıştırmaya olanak tanıyan esnek ya da başboş işgücü piyasaları*’ bölümünde şöyle açıklamaktadır. Modern kapitalist toplumda, çalışma ilişkileri alanında devletin belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Devleti yasal ve kurumsal düzenlemeyle işgücü piyasalarına ve çalışma ilişkilerine müdahale etmekte, kaçak göçmen işgücü istihdamı, devletin söz konusu yasal ve kurumsal düzenlemelerine rağmen gerçekleşmektedir. Devletin bu konudaki rolünün iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, devletin kendi egemenlik alanına giren sınırlar içinde işgücü piyasalarına ve çalışma ilişkilerine müdahalesine ilişkindir. İkincisi ise, kaçak göçmen işçilerin sınırlar ötesinden sağlanan bir işgücü kaynağı olmasıyla da bağlantılı olarak sınırlardan geçişlere

ilişkindir. Sermaye genel olarak bütün işgücü piyasasını denetleme ve mümkün olduğunca yüksek düzeyde emeği sömürme eğilimindedir (Akpınar, 2009: 33) Böyle bakıldığında, sermayenin eline fırsat geçtiğinde, hiçbir güvencesi olmayan, korunmasız, savunmasız, belgesiz, başıboş göçmen emeğini kontrol etme ve sömürme isteğinin en yüksek düzeyde olacağını tahmin etmek zor değildir. Bir kadın için normal koşullarda bile erkek egemen iş dünyasına katılmak zorken, bir de göçmenliğin dezavantajlarıyla birlikte bu piyasada çalışan kadın olmak çok daha ağır, baş edilmesi zor şartları göğüslemek anlamına gelmektedir. Sermaye açısından ise, ulusal veya uluslararası fark etmez, emek politikalarını belirleyen en önemli güdü, iş gücü maliyetini aşağı seviyede tutacak şekilde ücretleri asgari düzeye indirme ve azami kar elde etme arzudur. Günümüz işgücü piyasasına bakıldığında da bu yönde bir akımın bütün emek piyasasına hakim olduğu, sermayenin, mümkün olduğunca emek sömürsünü arttırmaya yönelik, emeğin esnekleştirilmesi, güvencesizleştirilmesi şeklindeki neo-liberal emek politika ve stratejilerini her ülkede ve her sektörde yaygın olarak kullanma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler - BM ve OECD (*Organisation for Economic Co-Operation and Development*) raporlarında gelişmiş ülkelerin çoğunda yüksek nitelikli işler yanında tarım, imalat ve inşaat başta olmak üzere birçok alanda niteliksiz işgücü kıtlığı çekildiği, işgücü göçleri olmaksızın bu alanlardaki kıtlığın karşılanmasının mümkün olamayacağı, bu kıtlığını gidermeye yönelik oldukça esnek, daha az sınırlayıcı göç politikalarına başvurulması gerektiği belirtilmektedir. Özellikle niteliksiz işler için, geçici yabancı işgücü istihdamının işgücü kıtlığını giderme yanında, işgücü piyasalarını esnekleştirme çabalarına büyük katkı sağlayacağı ifade edilmektedir (OECD, 1998, 2003; UN, 2004). Diğer taraftan, bu kıtlık el altından kaçak göçmen işçi istihdamına göz yumularak da karşılanmaktadır. Sözü edilen raporda bu özellikler açık olarak belirtilmektedir. 1980'lerden itibaren kaçak göç akımı tüm dünyada adeta salgın bir hastalık gibi yaygınlaşmış, küresel bir sorun haline gelmiştir. ABD'de 2000 yılında 7 milyon kaçak göçmen bulunduğu - şimdilerde ise bu sayının 12 milyon olduğu- tahmin edilmektedir (INS, 2003: 1). Avrupa'da 1990'ların sonunda 3 milyon kaçak göçmen olduğu (IOM, 2000: 198) ve Avrupa Birliği'ne yılda yaklaşık 500 bin kişinin kaçak yollardan giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Rusya, Arjantin, Kore Cumhuriyeti ve Japonya da kaçak göç sorunuyla karşı karşıya kalmaya başlamıştır (ILO, 2004: 11-12 aktaran Akpınar, 2009: 25).

Neo-liberal ekonomik programların esas olarak kamu harcamalarının kısılmasına, özelleştirmelere, fazla emek gerektirmeyen aşırı makineleşmenin getirdiği birim işgücü maliyetlerinin düşüklüğüne dayandığına ve piyasaların serbest rekabet adı altında kuralsızlaştırılması gibi ciddi değişimlerin doğal olarak en çok kadın emeğini etkilediğine dikkat çeken Çiğdem Yalçın'a göre ise fazla nitelik gerektirmeyen işlerde, uzun saatler boyunca ve sendikal güvenceden yoksun olarak düşük ücretlerle çalıştırılmaları ilk bakışta kadınların iş gücüne daha yoğun katıldığı gibi yanlış bir izlenime yol açıyorsa da, gerçekte, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde

neo-liberal düzenlemeler bütün emek kesimi için son derece güvencesiz bir durum yaratmaktadır. Kadınlar genellikle tarım sektöründe, aile içi hizmetlerde ya da enformel sektörlerde çalışmaya, devletin yerine getiremediği sosyal devlet hizmetlerini ev içinde yerine getirerek görünmeyen işlerin emekçisi olmaya devam etmektedirler. Kuralsızlaşmanın değişime direnen erkek emeği yerine kadın emeğini tercih etmesi, birçok ülkede kadınların işgücüne katılımıyla birlikte erkek emeğini de olumsuz etkilemekte, kadınların daha düşük ücretlere razı olmaları neticede erkek işgücüne ödenen ücretlerin de düşmesi sonucuna yol açmaktadır. Neticede kadın emeğinin değersizleştirilmesi dolaylı yoldan erkek emeğinin de değersizleşmesinin nedeni olmaktadır. Bu durumu ‘yoksulluğun kadınlaşması’ olgusuyla açıklayan Yalçın, söz konusu yoksulluğun sebebinin ise neo-liberal sistem ve onun emeği yeniden yapılandıran ekonomik düzeninin olduğunu, bu süreçte kadın emeğinin gittikçe daha da değersizleşerek neo-liberal emek piyasasının en ucuz yedek işgücü haline geldiğini, kadınların hem ekonomik hem kamusal kaynaklara ve hizmetlere erişiminin gittikçe kısıtlandığını ileri sürmektedir (*Yalçın, 2015: 51*). Yalçın’ın bu genel olarak kadın emeğinin neo-liberal politikalar karşısındaki dezavantajlı konumunu dile getirdiği saptamaları bu çalışmada daha da dezavantajlı konumdaki ‘göçmen kadınlar’ açısından ele alındığında, ortaya çıkan tablonun daha da kötüleştiği görülmektedir. Söz konusu dezavantajların göçmen kadınlar açısından çok daha ağır şartları içerdiği, işten çıkarılma yanı sıra kaçaklık durumlarının polise bildirilmesi ile tehdit edilmeleri, ücretlerinin tam ya da zamanında ödenmemesi, hatta hiç ödenmemesi gibi daha farklı ekonomik şiddet, cinsel istismar, taciz gibi olayların çok yaygın karşılaşılan durumlar olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun başka araştırmalar tarafından da teyit edilmektedir. Tüm bu zor koşullar içinde kadınlar, dünyada ortalama olarak erkeklerin kazandığı gelirin sadece üçte ikisini kazanmaktadır (*Toksöz, Özkezaanç ve Poyraz 2001: 18 aktaran Yalçın, 2015: 51*). Bu arada Dedeoğlu’nun saptamalarına göre küreselleşmeyle birlikte kadınlar hem sanayi üretiminin hem de hizmetler sektörünün önemli aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Küresel süreçler yalnızca kadın emeği üzerinde bir sömürü yaratmamakta aynı zamanda kadınların kadın olmalarından dolayı daha çok sömürülmesine de yol açmaktadır (*Dedeoğlu, 2004: 102 aktaran Yalçın, 2015: 51*). Yukarıdaki sonuç bu çalışma kapsamında göçmen kadın emeğinin sömürüsüne uyarlandığında, genel olarak erkek emeğine ve yerli kadın emeğine göre de çok daha dezavantajlı konumda olan göçmen kadınların, çocuk emeğinden sonra en çok istismar edilen ve emek sömürüsünün en üst düzeyinde yer alan iş gücünü oluşturduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

Türkiye’de Kadın Göçmen İşçilerin Karşı Karşıya Olduğu Problemler Üzerine Vurgulamalar

Türkiye’de düzensiz göçün artmaya başladığı 1980’li yılların sonu, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine denk gelmektedir. Bu konuda araştırması

bulunan Demirdizen’e göre bu süreç Türkiye’ye yönelik kadın göçünün belirginleşerek gelişmesinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. (Demirdizen, 2013). Ona ve çalışmasında yararlandığı Erder, Kaşka ve İçduygu gibi araştırmacıların görüşlerine göre eski Sovyet ülkelerinden bavul ticareti yapan ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu göçmenler, Türkiye’yle kendi ülkeleri arasında mekik göçü yaparak düzensiz göçün artmasına yol açmıştır. (Erder, 2007: 48 aktaran Demirdizen, 2013). Araştırmasında Türkiye’nin neo-liberal politika bağlantılı ekonomisinde kadın göçmenler için erkeklerden fazla iş imkanı olduğu saptamasını yapan Akalın, bunun başlıca nedeninin, kayıt-dışı ekonominin ağırlıklı alanlarının ‘kadınların ideal işçi olarak görüldüğü sektörlerden oluşması’ olduğunu ileri sürmektedir (İçduygu ve Biehl, 2008:32 aktaran Ozer, 2012: 47; Ustubiçi, 2011: 4). Ayrıca Akalın ‘göçün kadınsılaşması’ olgusunun da Türkiye’de oldukça belirgin bir özellik olduğuna dikkat çekmektedir (Gökbayrak, 2009: 77).Yine Akalın’a göre Türkiye’ye eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gelen kişilerin karşılaştıkları en önemli sorunların başında kayıt-dışılık, düzensiz, yoğun, güvencesiz çalışma ortamları, yerli meslektaşlarına oranla düşük ücret alma gibi konular gelirken, göçmenler, özellikle de kadın göçmenler, hem kamusal hem özel alanda hem de ikisinin kesişim alanlarında ayrımcılığın ve ötekileşmenin çeşitli biçimleri ile de yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. (Akalın, 2014).Bu konuda dağılan Sovyetler Birliğinde ekonomik çöküşten sonra işsiz kalan kitlelerle ilgili yapılan bir araştırma da bu işsiz kitlelerin üçte ikisinin kadınlar olduğunu ortaya koymaktadır. (Agathangelou; L.H.M.LResearchers, 2003: 136, aktaran Yalçın 2015: 52). Moldova’da bu dönemde işsiz kalanların yüzde 68’inin kadınlar olduğu, çalışan kadınların ise erkeklerin ücretlerinin ancak yüzde 60 ila70’ini kazanabildikleri görülmektedir (IHF 2000, aktaran Tavcer 2006: 141). İşsizliğin artması, iş bulabilenlerin de düşük ücret alması geçim derdini beraberinde getirmiş ve halen devam eden göç akımlarının yoğunlaşmasına ve neredeyse sürekli hale gelmesine sebep olmuştur. Bu durumdan faydalanan küreselleşen sermaye de göçmen emeğinin istihdamında gerekli esnekliği göstermiş, belgesiz, kayıt dışı korunmasız, savunmasız göçmen emeğini dilediğince sömürme yoluna gitmiştir. Zor koşullara dayanıklı ve örgütlenme bilincinden erkeklere oranla daha yoksun olan kadın emeği özellikle tercih nedeni olmuştur. Bu şekilde hem sanayide hem ev işi başta olmak üzere hizmet sektörünün çeşitli alanlarında, belgesiz, kayıt dışı, en kötü koşullarda çalıştırılan göçmen kadın işçiler sermayenin her kesimini memnun etmiş, ‘Ucuz göçmen kadın emeği’ yüksek kar etmenin en etkin aracı haline gelmiştir. Yalçın’a göre göçmen kadınların toplumsal yaşamda itibarsızlaştırılma, psikolojik ve cinsel taciz yanı sıra uğradıkları en önemli şiddet türünü ekonomik şiddet oluşturmaktadır. Ekonomik şiddet olarak en sık karşılaşılan bir durum Türkiye’ye gelişte aracı şirket veya şahıslara para kaptırmak olmaktadır. Birden fazla kez ödeme yapmak zorunda kalmak da buna örnektir. Hastalandıkları veya kaza geçirdikleri zaman şikayette bulunamamak, sağlık hizmeti almalarının özellikle belgesiz çalışan kadınlar için çok yüksek bedeller ödemelerine neden olması yine bu konudaki mağduriyetler arasında yer almaktadır. Göçmen

kadınlar izin günlerinde sosyalleşmek amacıyla sokağa çıktıklarında fiziksel farklılıkları ya da Türkçelerinin zayıflığı sebebiyle hemen fark edilerek kendilerini polis/sivil polis olarak tanıtanların her türlü tacizine uğrayabilmekte ve 'Sınır dışı ettiririm' gibi tehditlerle sık sık para talebiyle karşılaşabilmektedir. Ayrıca bunlara, hizmetin ev içinde olması, çalışma saatlerinin ve görev tanımlarının belirsizliği gibi sebeplerle özellikle yatılı bakım hizmeti veren göçmen kadınların aldıkları ücretin çok üstünde bir emek harcamaları ve bunun da bir ekonomik şiddet türü sayılması gerektiği konusu eklenebilir (Yalçın, 2015: 54). Bu süreçte, göçmen kadınların bir kısmının bavul ticaretinin yanı sıra seks işçiliği de yaptığı gözlemlenmektedir (Kaşka, 2007: 231). Seks işçiliğinin yaygınlaşmasında özellikle, çalışmanın başında da vurgulandığı üzere, Rusya, Ukrayna, Moldova ve Romanya'dan gelen kadınların büyük şehirler ve tatil beldelerindeki eğlence sektöründe iş bulmalarının payının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Medyanın da etkisiyle, Türkiye'de göçmen kadınlar seks işçiliğiyle ön plana çıkmış; yaptıkları işe bakılmaksızın eski Sovyet Bloğu ülkelerinden gelen tüm kadınlar için argoda seks işçisi anlamı yüklenmiş olan 'Nataşa' sıfatı kullanılmaya başlanmıştır (Erder, 2011; Kaşka, 2007). Bu gelişmeler Türkiye'de göçmen kadınlara karşı önyargıların ve ayrımcı tutumların oluşmasına yol açmıştır. İlk dönemde büyük çoğunluğunu eski Sovyet ülkelerinden gelenlerin oluşturduğu göç dalgası, farklı amaçlarla değişik bölgelerden gelen göçmen kadınların artmasıyla devam etmiştir. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, Coşkun göçmenlerin 'yasadışı' konumlarından dolayı yerli işgücüne göre çok daha düşük ücretlere ve çok daha kötü çalışma koşullarına boyun eğmek zorunda kaldıklarını, bu yüzden de işverenlerin öncelikli tercihlerinin göçmen işçilerden, özellikle de göçmen kadın emeğinden yana olduğunu vurgulamaktadır. Göçmen kadınlarla yapılan yüz yüze görüşmeler göstermektedir ki, Türkiye'ye bir ya da üç aylık turist vizesi ile giren göçmen kadınlar gelir gelmez bir ailenin yanında ya da işletmede çalışmaya başlamakta, turist vizelerinin süresi dolduğunda bir süre daha bu şekilde, ülkeden çıkış yaptıklarında ceza ödemeyi göze alarak kaçak olarak çalışmaya devam etmekte, kaçak oldukları süreçte sürekli polis ve sınır dışı edilme korkusu içinde oldukları için genellikle çalıştıkları yerlerden dışarı çıkmamaktadırlar. Yasadışı konumları onları işveren karşısında savunmasız, korunmasız, her türlü sömürüye, istismara açık hale getirmektedir. Coşkun'a göre göçmen ve turistlerin girişi ve kalışlarını kısıtlayan göç yasaları nedeniyle göçmenler kayıt dışı sektörde en kötü koşullarda sosyal güvencesiz ve en ucuz şekilde çalışmak zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar. Coşkun yine, Ege (2002), Kalfa (2008) ve Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş (2012)' gibi yazarların referanslardan da yola çıkarak, göçmen kadınların sadece çalışma koşullarından dolayı işyerinde ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmadıklarını, aynı zamanda cinsiyetçi şiddet ve seks ticareti risklerine de açık olduklarını ileri sürmektedir. Tekrar önemle vurgulanmalıdır ki, yapılan araştırmalar seks ticareti mağduru kadınların diğer göçmen kadınlarla benzer şekilde olası iş fırsatları için Türkiye'ye geldiğini ve göç süreçlerinin belirli bir aşamasında belli bir süreliğine de olsa bir şekilde seks ticaretine maruz kaldığını göstermektedir.

(Kalfa,2008; Özer, 2011; Erder ve Kaşka, 2003; Dışişleri Bakanlığı, 2007; Demir ve Finckenauer, 2010, aktaran Coşkun, 2014).

Son yıllarda sayıları ülkemizde her geçen gün artan Suriyeli kadın göçmen işçilerin ise apayrı bir kategoride değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu makalenin başında göç olgusunu tanımlarken, “*kimi de ülkesindeki ideolojik, etnik, dini baskılardan kaçıp can güvenliğini sağlamak için doğup büyüdüğü ülkeyi terk etmekte, başka ülkelerde yaşama şansı aramaktadır*” ifadesi ile referans verilen kesim bu kesimdir; yani savaştan, çatışmadan, ülkelerinde kendilerini rejim karşısı oldukları gerekçesiyle ölüme mahkum eden iradeden kaçarak Türkiye’ye sığınan Suriyeli göçmenlerdir bunlar. Göçmen emeğini bu çalışmayla benzer şekilde Marx’ın ‘Yedek işgücü ordusu’ kuramını referans alarak ‘Emek-Sermaye çatışması’ bağlamında değerlendiren Fuat’ın bu konudaki saptamaları oldukça dikkat çekicidir: “Marx’ın ‘sermayenin hafif piyadeleri’ olarak nitelendirdiği ve sefalete, ağır çalışma koşullarına ve alçaltıcı bir yaşama maruz kalarak hayatlarını sürdürmek zorunda kalan göçmen işçilerin sayısı, kapitalizmin yapısal eğiliminin bir sonucu olarak katlanarak artıyor. Dünyanın dört bir tarafında var olma mücadelesi veren bu hafif piyade bölüklerine son yıllarda savaşlar yüzünden daha da büyük katlımlar oluyor. Kapitalist dünya sisteminin ayrılmaz parçası olan savaşlar, iç savaşlar ve siyasi baskılar, yaşadıkları topraklardan söküp attığı milyonlarca insanı, mülteciliğin ve göçmen işçiliğin zorlu koşulları ile yüz yüze bırakıyor”(Fuat, 2013: 1). Ayrıca Fuat yazısında; Suriye’den iç savaşın başlamasından bu yana Türkiye’ye resmi rakamlara göre 600 bin Suriyeli göçmenin giriş yaptığını, ancak sivil toplum kuruluşlarının elde ettiği verilerin çok daha farklı olduğunu, bu konuda Türkiye’de bulunan Suriyeli sayısının 1 milyonu çoktan aştığını, bunun yaklaşık yüzde 75’ini kadın ve çocukların oluşturduğunu, yoğunlukla Fatih (Küçükpazar ve Balat), Bahçelievler (Şirinevler), Başakşehir (Altınşehir, Bayramtepe ve Şahintepe), Gaziosmanpaşa (Sultançiftliği), Esenyurt, Küçükçekmece ve Ümraniye gibi semtlerde yaşayan bu ailelerin % 80’inin İstanbul’da ikamet izninin bulunduğunu ve büyük çoğunluğunun çok kötü koşullarda yaşamak zorunda olduklarını belirtmektedir. Söz konusu kötü koşulları ise şöyle tanımlamaktadır: “*Küçükpazar semtinde yaşayan mültecilerin kaldıkları yerler son derece kötü; hiçbir şekilde insani olmayan şartlardadır. İlk görüşme yapılan 21 yaşındaki bir mültecinin, ailesi (eşi ve bir çocuğu) ile yaşadığı odası bodrum katında yer almaktadır. Odanın boyutları yaklaşık 8-9 metrekare boyutlarında, penceresi veya havalandırması olmadığı gibi, sadece kapısı olan dört duvardan oluşmaktadır*” (Fuat, 2013:4). İçinde bir şilte, katlanmış yatak ve ufak tefek eşyalar bulunan odaya 350 TL kira verildiğini ifade eden Fuat bodrum katında yer alan odaların pencerelerinin bulunmadığı evlerin sağlıksız ve hastalıklara davetiye çıkaran bir özellik taşıdığı belirtmektedir. Mültecilerin daha çok eski işyeri veya han olarak adlandırılan yerlerdeki bölmelerin oda haline getirildiği koşullarda yaşadığına da vurgu yapan Fuat bu odaların otel veya pansiyon gibi herhangi bir ruhsatı bulunmadığı gibi, kapı veya oda numaralarına dahi rastlanmadığını belirtmektedir. Bir katta bulunan tüm odalar (yaklaşık 10-12 oda) için tek bir tuvaletin varlığı düşünüldüğünde temizlik ve

hijyen şartlarının son derece elverişsiz olduğu görülmekte, odaların çoğunda ağır rutubet ve bodrum katlarda lağım kokusu bulunmakta, bu koşullar altında Küçükpazar’da özellikle çocuklar açısından oldukça yüksek bir salgın hastalık riskinin olduğu gözlemlenmektedir. (Fuat, 2013: 2).Suriyeli göçmenlerin önemli bir bölümünün hayatlarını sürdürebilmek için çalışmak zorunda olduğuna dikkat çeken Fuat, hemen hepsinin ikamet belgesinde ‘Çalışamaz’ yazmasına rağmen kaçak işçi olarak çalıştıklarını ve bu kaçaklık durumun Suriyeli göçmenleri patronlar sınıfı için yerel iş gücüne kıyasla oldukça ucuz işgücü haline getirdiğini vurgulamaktadır. Fuat’ın yukarıdaki görüşleri bu çalışmada benimsenen göçmen emeğine ilişkin ‘Yedek işgücü ordusu’ kuramındaki yaklaşımla oldukça örtüşmektedir. Benzer şekilde aşağıdaki,‘neo-liberal düzenlemelerin, küresel sermayenin daha kolay kullanımına açmak için göçmen emeğinin istihdamını mümkün olduğunca esneklettiği’ yönündeki ‘göçmen emeği’ yaklaşımı da yine bu çalışmanın temel argümanı ile uyumluluk içerisindedir. Makalede savunulduğu şekilde Fuat’a göre de Suriyeli göçmenler giderek daha fazla entegre olarak toplumun bir parçası haline gelmekte, ucuz işgücü olarak çalışma hayatına dâhil olmaları patronlar sınıfını bu süreci hızlandırmaya yönlendirmektedir. Ayrıca Fuat bu konuda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik’in göçün istihdama etkisine dair *‘Bölgede, Suriye’den gelenlerin, özellikle nitelikli elemanların istihdam taleplerine imkân veren bir ekonomimiz var. Özellikle 6. Bölgede yoğun bir şekilde komşu kardeşlerimize cevap verdiğimizizi belirtmek istiyorum’* şeklindeki sözlerini ve *‘Suriye’deki iç savaşın kısa sürede sonuca ulaşmayacağına dair beklentiler sürecin entegrasyon yönündeki gidişatına kuvvetli biçimde işaret ediyor’* ifadesini bu yönde uygulanmakta olan devlet politikasının ip uçları olarak değerlendirmesi de”(Fuat, 2013: 3) yine bu makalenin temel varsayımı açısından oldukça destekleyici niteliktedir. Bu konuda Türkiye devletinin ulusal mevzuatında ‘Kitlesele göç hareketleri’ ve ‘Acil insani yardım gerektirecek koşullar’ ile ilgili kanun maddelerinin oldukça sınırlı olduğunu, bu yüzden Suriye’den yaşanan yoğun göçün ardından ihtiyaç üzerine yeni bir düzenleme yapılarak, Nisan 2012’de Türkiye’ye kabul edilen Suriye vatandaşlarına ‘Geçici koruma’ statüsü verildiğini belirten Fuat, bu statünün Başbakanlığın yayınladığı bir genelge ile ilan edildiğini, ancak bu konuda da TC devletinin kadim geleneği uygulanarak bu genelgenin ilgili sivil toplum örgütleri dâhil muhataplarına ve kamuoyuna ulaşması engellenerek devlet bürokrasisi içinde gizli kalmasının sağlandığına dikkat çekmektedir. Burada ‘Geçici koruma’ ile kastedilen konu ise Meclis İnsan Haklarını İncele Komisyonunun 2012’de yayınladığı *‘Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadır kentler Hakkında İnceleme Raporunda (2)* şöyle ifade edilmektedir: *‘Ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerin kaynaklanan kitlesele bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedüre ‘Geçici koruma’ denmektedir.’* Bu çalışmada da zaman zaman vurgulandığı üzere ‘Geçici koruma’ ve verilen ikamet izinleri, çalışma iznini kapsamamakla birlikte, Suriyeli göçmenler kaçak olarak hem imalat sanayinde hem

de çeşitli hizmet kollarında, ayrıca kırsal bölgelerde tarımda yoğun olarak çalışmaktadırlar. Belgesiz, kaçak oldukları için de her türlü olumsuz koşulu göğüslemek zorunda kalmaktadırlar. Fuat’a göre İstanbul’a gelenlerden Halepli bir göçmenin sözlü bu durumu teyit eder niteliktedir: “Suriye’de iken iki kızım üniversiteye gidiyordu, burada yaklaşık iki aydır tekstil atölyesinde 11-12 saat ayakta çalışıyorlar. Daha önce Suriye’de hiç çalışmadılar, şimdi akşam ayakları şişmiş halde eve geliyorlar. Biri aylık 500 TL alıyor, diğeri 400 TL alıyor, üçüncüsü de yeni başladı. Pazarlık yapma şansımız yok, iznimiz yok, kaç para verirlerse razı olmak durumundayız”. Fuat (2013: 4) Tekstil başta olmak üzere birçok sektörde benzer koşullarda çalışan göçmenlere ödenen ücretlerin de gelenlerin artmasıyla birlikte giderek düştüğünü, patronlar örneğin tekstilde geçen yıl 850 TL aylık alabilen Suriyeli işçilere bu yıl en fazla 600 TL ödediğini belirten Fuat’ın aşağıdaki vurgulamaları da bu çalışmanın varsayımları açısından oldukça önemlidir: “Sonuçta Suriyeli göçmen işçiler de dünyanın değişik coğrafyalarında ağır yaşam koşullarına göğüs germeye çalışan göçmen işçilerin çoğunluğu ile benzer bir kaderi yaşamaya mecbur kalıyorlar. En ağır işlerde, en az ücretle, sağlıksız, güvencesiz, sigortasız çalıştırılıyorlar ve kapitalist cendere altında yaşamları söniüp gidiyor.” (Fuat, 2013:4).

Sonuç

Daha önce belirtildiği üzere makalede, kapitalist sistemde ‘en dezavantajlı konumda bulunan emeğin en fazla sömürülmesi’ perspektifinden kadın göçmen emeğinin karşı karşıya kaldığı şiddet, baskı ve sömürü durumu, emek-sermaye çatışmasında ve son 10-15 yıllık dönemde Türkiye’ye özgü koşullarda anlatılmaktadır. Bu konuda daha önceki çalışmalar da göz önünde bulundurularak son yıllarda Türkiye’ye giriş yapan kadın göçmenlerin ülkeye giriş yaptıktan sonra karşılaştıkları sorunlar, çalışma hayatında uğradıkları su istimler ve kötü muamele ilgili kitap, makale ve raporlar ışığında sorgulanarak irdelenmektedir. Sermayenin bu bağlamda göçmen emeğini yerli işgücüne karşı kullanmakta uyguladığı stratejiler, devletin göçmen politikası ve göç rejimi, ‘emek piyasasını esnekleştirme’ ve emeği bölmeye yönelik uyguladığı neo-liberal politikalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan emek istismarı ve önemli sorunlar Türkiye özelinde ve kadın göçmen emeği üzerinden yeniden ele alınıp sorgulanmaktadır. Kapitalist sistemde sermaye tarafından gerçekleştirilen tüm bu uygulamaların başlıca amacının emeği ayrıştırmak, farklı emek biçimleri arasında hiyerarşik ilişkiler yaratıp işçi sınıfını bölmek ve bu şekilde ücret artışlarını kontrol ederek emek maliyetini asgari düzeyde tutabilmek olduğu; Türkiye özelinde kadın göçmen emeğinin yoğun sömürüsü ve ortaya çıkan mağduriyetlerde de yine kapitalizmin bu genel eğiliminin ve yasalarının belirleyici olduğu çalışma kapsamında örneklerle, belgelerle, raporlar ve referanslar ışığında bütünlük sağlanarak anlatılmak istenmektedir. Makalede şu önemli tespitlere ulaşılmaktadır: Bugün Türkiye’de ‘kadın göçmen işçiler’ ülkedeki yerel işgücüne göre oldukça ucuza istihdam edilmekle kalmayıp, erkek göçmen işçilere göre de daha düşük ücretle ve çok daha kötü koşullarda çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra cinsel

istismar, psikolojik taciz vb. gibi her türlü baskı ve şiddete maruz kalmakta, sırf kadın olmalarından kaynaklanan cinsiyet temelli itibarsızlaştırma ve aşağılamalarla yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Bu arada ekonomik açıdan en çok istismar edilen konuların başında ücretlerin zamanında ve vaat edildiği miktarda ödenmemesi, hatta bazen hiç ödenmemesi gelmektedir. Yine aşırı çalışma saatleri, hiçbir sosyal hak ve güvencenin olmaması, patronların kaçak, belgesiz olmalarından dolayı göçmen işçileri sürekli polise ihbar etmekle tehdit etmeleri, bu yolla her istedikleri işi yaptırmaya, hatta iş tanımında olmayan alakasız işlerde bile onları kullanmaya kalkışmaları, bütün bunlar erkek göçmen işçiler ve onlardan daha çok kadın göçmen işçilerin sık karşılaştıkları sorunlar olarak gözlemlenmektedir. Tüm bu etkenler Suriyeli kadın göçmenler başta olmak üzere kadın-erkek bütün göçmen işçileri adeta sistemin kölesi haline getirmekte, onları sermayenin her türlü baskı ve sömürüsüne karşı çaresiz, savunmasız bırakmaktadır. Bunda devletlerin uyguladığı sermaye yanlısı göç rejimi ve göçmen politikalarının yanı sıra, gerek dünyada gerek Türkiye'de göçmen emeğinin korunmasına yönelik işçi sendikalarının etkin bir tavır ve politika geliştirememesinin de önemli rolünün olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu konudaki emek istismarı ve ayrıştırıcı politikalar tüm dünyada yaygın olarak uygulanmaya devam etmektedir. Anlaşılmaktadır ki, Irk, cins, sınıf, 'göçmenlik', 'kadınlık' 'erkeklik', konum, durum ve kavramdan bağımsız olay bir sistem sorunu' ve 'emek sömürüsü' meselesidir. Son kertede, kapitalist hegemonyadan ve sermayenin emeği kontrol mekanizmalarından bağımsız bir yapı oluşmadığı sürece ne kadın ne erkek, ne göçmen ne yerli, bütün olarak emek gücünün özgürleşmesi ve haklarını elde etmesi mevcut sistemde mümkün görünmemektedir. Çünkü kapitalizmin kendisi zaten sömürüye dayalı, sömürüden beslenen bir sistemken, sömürü ilişkilerini ortadan kaldıracak kalıcı çözümlerin bu sistemde üretilmesini beklemek mantıklı olmamaktadır. Farklı bir sistem ve çözüm önerisi sunmaya gelince, sözü edilen konu başlı başına bir tez konusu olduğu için, çalışmanın bu noktasında böyle bir çabaya girmek anlamlı olmayacaktır.

KISALTMALAR

BM:	Birleşmiş Milletler
BMMYK:	<i>Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği</i>
ILO:	(International Labour Organisation) Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM:	(International Organisation of Migration) Uluslararası Göç Örgütü
OCHA:	(Office for the Coordination of Humanitarian Affairs) (Askeri) İnsani Yardım Koordinasyon Dairesi
OECD:	(Organisation for Economic Co-Operation and Development) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
UN	(United Nations) Birleşmiş Milletler
UNCHR:	(United Nations High Commissioner for Refugees) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

KAYNAKÇA

- Akalın, E. (2014) “Türkiye’de Göçmen Ev İşçilerinin Çalışma Koşulları”, **VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu**, www.sosyalhaklar.net .
- Akkuzu, İ. (2015) “Göç ve Kapitalizm”, **DİSK-AR, Göç ve İşçi Sınıfı**, sayı 4: 22-32
- Akpınar, T. (2010)“Türkiye’ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**,65-3,
- Akpınar, T. (2009)*Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformelİstihdamı*,(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Anderson, B. (2013)**Us and Them: The Dangerous Politics of Immigration Controls**, London: OUP .
- Anker, E. D. (2002) “RefugeeLaw, GenderAndThe Human RightsParadigm”,**Harvard HumanRightsJournal**,15, 133.
- Barrera, M. (1979) “Peasants and Proletarians the Struggles of Third World Workers”, **Colonial Labour Theories of Inequality: The Case of International Harvester** içinde:Robin Cohen, Peter C. W. Gutkind, and Phyllis Brazier (der), London: Hutchinson University Library, 331-335.
- Buz, S. (2007) “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım çerçevesinde Bir Çalışma”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**,Cilt 18, Sayı 2, Ekim 2007, 37-50.
- Castles, S. (1992)“Ethnic Minorities and Industrial Change in Europe and North America” , **Migrants and Minorities in Post–Keynesian Capitalism: The German Case** içinde: Malcolm Cross (der), London: Cambridge UniversityPress, 36-54.
- Castells, M. (1979)“Peasants and Proletarians the Struggles of Third World Workers”, **Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism: The Western European Experience** içinde: Robin Cohen, Peter C. W. Gutkind, and Phyllis Brazier (der), London: Hutchinson University Library, 353-379.
- Castles, S. And Kosack, G. (1972)“ The Function of Labour Immigration in Western European Capitalism”, **New LeftReview**, I/73: 3-21.
- Cengiz F.B. (2013) *Türkiye’de Sendikaların Düzensiz Emek Göçüne Bakışı: İstanbul Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Chossudovsky, M. (1999)**Yoksulluğun Küreselleşmesi**, (çev.) N.Domanıç, İstanbul: Çiviyazıları
- Coşkun, E. (2014) “Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti”, **Çalışma ve Toplum** 42:85-206.
- Coşkun, E. (2017)“Türkiye’de Kağıtsız Göçmen Kadınlar Ve Sosyal Hizmetler”, **Çalışma Ve Toplum** 54:1300-1316.

- Çağlayan, S. (2006)** “Göç Kuramları Ve Göçmen İlişkisi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2006, sayı1:67-91
- Dedeoğlu, S. (2014)** **Migrants, Work and Social Integration, Women’s Labour in Turkish Ethnic Economy**, Migration, Diasporas and Citizenship Series, Palgrave: Macmillan, 1. Baskı,
- Demir, O. ve Finckenaue (2010)**“Victims Of Sex Trafficking In Turkey: Characteristics, Motivations and Dynamics”, **Women and Criminal Justice**, 20(1): 57-88.
- Demirdizen, D. (2014)** “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar” www.akademikpersonel.kocaeli.edu.tr
- Demirdizen, D. (2013)** “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu?”, **Çalışma Ve Toplum**3: 325-346.
- Erder, S. ve Kaşka, S. (2011)** “Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities”, **Turkey in the New Migration Era: Migrants Between Regularity and Irregularity** içinde:P açacı-Elitok, S ve Straubhaar T (der), Hamburg: Hamburg University Press, 113-132.
- Erder, S. (2007)** “Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri”, **Yabancısız Kurgulanan Ülkenin Yabancıları** içinde, F Aylan Arı (der), İstanbul: Derin Yayınları, 1-82.
- Ege, G. (2002)** **Foreign Domestic Workers in Turkey: A NewForm Of Trafficking in Women?**, Gender and Women's Studies Program, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: OTDU.
- Fuat, S. (2013)** “Türkiye’nin Suriyeli Göçmenler Sorunu”, *Sınıf Mücadelesinde Marxist Tutum*, <http://marksist.net/>
- Gökbayrak, Ş. ve Erdoğan S. (2010)** “Irregular Migration and Trade Union Responses: The Case of Turkey”, **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Nisan, 12(2): 92-114.
- Gökbayrak, Ş. (2009)** “Refah Devletinin Donuşumu ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri “Göçmen Kadınlar”, **Çalışma Ve Toplum**; 21 (2):55-81.
- İçduygu, A. (2004)** **Türkiye’de Kaçak Göç**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No: 2004-65.
- Kalfa, A. (2008)** **Ex-Eastern European Countries Origin Trafficking and Women Working in the Sex Sector**, (BasılmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kofman, E. v.d. (2000)** **Gender and International Migration in Europe** , London: Routledge.

- Keoghl, L. (2008)** *Driven Women: Gendered Moral Economies of Women’s Migrant Labor In Post-socialist Europe’s Peripheries*, (Basılmamış Doktora Tezi), Amherst: TheUniversity of Massachusetts.
- Kaşka, S .(2009)** “Land of Diverse Migrations:Challenges of Emigration and Immigration in Turkey”, **The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers** içinde: İçduygu A ve Kirişçi K (der), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,725-804.
- Kurtulmuş, M. (2015)** **DİSK-AR**, Göç ve İşçi Sınıfı, sayı 4, 42-55.
- Lordoğlu, K. (2015)** “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar”, **Çalışma ve Toplum**, İstanbul, 44, 29-44.
- Lordoğlu, K. (2005)**“Türkiye’de Yabancıların Kaçak Çalışması”,**Toplum ve Bilim** 102:103-127.
- Lutz, H. (2010)** “Gender in the Migration Process”, **Journal of Ethnicand Migration Studies** 36(10),1647-1663.
- Marx, K. (2004)****Kapital**,Cilt1.çev.Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K.(1986)****Kapital**, Cilt 1, Üçüncü Baskı, çev.Alaattin Bilgi, İstanbul: Sol Yayınları.
- Merton, R. K. (1959).***Social Theory and Social Structure* . New York: Free Press. Naude, W. (2 008). “Conflict Disasters, and No Jobs”, **UNU -WIDER, Research Paper No .2008/85**.
- Marino S., R. Pennix ve J. Roosblad (2015)** “Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe Revisited: Unions’ Attitudes and Actions Under New Conditions”, **Comparative Migration Studies**, 3:1
- Munck, R. (2011)** “Beyond North and South: Migration, Informalization, and Trade Union Revitalization”, **Working USA**, (14) 1.
- O’Conne, D. J. (2010)**“New Slavery, Old Binaries: Human Trafficking and The Borders of Freedom”,**Global Networks** 10 (2), 244-261.
- Özer, E. (2011)****Kimse Duymaz**, İstanbul: AyızıYayınları
- Penninx, R. ve J. Roosblad (2000)** Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe :1960 – 1993: A Comparative Study of Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries, United State: Berghahn Books.
- Portes, A. (1983)),** “Global Trends in Migration –Theory and Research on International Population Movements”, **Modes of Structural Incorporation and Present Theories of Labor Immigration** içinde:Mary M. Kritz, Charles B. Keeland Silvano M. Tomasi (der), New York: The Center for Migration Studies, 279-297.

- Reyneri, E.(1998)** “The Role of the Underground Economy İn Irregular Migration to İtaly:Cause or Effect?”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 24, No: 2,,313-331.
- Sassen-Saskia (1983)** “Women, Men, and the International Division of Labor”, **Labor Migrations and the New International Division of Labor** içinde: June Nash and Maria Patricia Fernandez-Kelly (der), , Albany: State University of New York Press, 175-204.
- Sirkeci, İ. (2012)**, “Transnasyonal Mobilite ve Çatışma”, **Migration Letter**, Vol.9. No.4, 353-363.
- Tabak, F. (2000)**“ Geçiş Çağı - Dünya Siteminin Yörüngesi”, **Dünya Emek Gücü** içinde: Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein(der), çev.Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu, Orhan Akalın ve Yücel Kaya, 1945-2025”, İstanbul: Avesta Yayınları, 112-147.
- Toksöz, G. ; S. Erdoğan ve S. Kaşka (2013)**Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş Ç (2012)** “Turkey, Migration And the EU: Potentials, Challenges and Opportunities ”, **Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration ToTurkey** içinde: Paçacı-Elitok S. ve Straubhaar T. (der), Hamburg: Hamburg University Press, 85-113.
- Toksöz, G. (2006)**Uluslararası Emek Göçü, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toksöz; Özkazanç ve Poyraz (2001)** Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet, Ankara: Ankara Üniversitesi, KASAUM.
- Uysal, M. (2014)** “Marxist Değer Kuramında ‘Düşünme Gücü’ Sorunu ve Diferansiyel Değer”, *Anafikir*,www.anafikir.gen.tr
- Yalçın, Ç. (2016)** “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ekonomik Şiddet.”, **Fe Dergi: Feminist Eleştiri**, Cilt 7, Sayı 1, KASAUM, 50-60.
- Yükseker, H. D. (2003)** Laleli-Moskova Mekiği–Kayıt-dışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van der Erf, R. ; Heering L. (1995)**, **Causes of International Migration**, Luxembourg: Eurostat

RAPORLAR

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Raporu, 2016

Erder, S. and Kaşka, S. (2003) *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*, IOM, Geneva.

Emek Sömürüsünün Merkezi Türkiye, www.tekgida.org.tr/Oku/9034/Emek-Somurusunun-Merkezi-Turkiye

Gardner, A.(2014) Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'deki Suriye'den Gelen Mülteciler, *Uluslararası Af Örgütü Raporu*.

Gürbüz, B.(2014) *Türkiye'de Emek Sömürüsü ve İşçi Cinayetleri*.

www.guvenlicalisma.org/turkiyede-emek-somurusu.

ILO (1995) (International Labour Organization) *World Employment 1995 - An ILO Report*. Geneva: International Labour Office.

ILO (2008) In search of Decent Work – Migrant Workers' Rights: A Manual for Trade Unionists Bureau for Workers' Activities (ACTRAV), International Labour Office: Geneva.

IOM (2003) World Migration 2003- Managing Migration Challenges and Responses for People on the Move,

IOM World Migration Report Series, Geneva.

OECD (1998) *Trends in International Migration Annual Report*, SOPEMI, Paris, 185-200.

Türkiye'de Mevsimsel Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Durum Raporu 2006, www.kalkinmaatolyesi.org ,Son erişim tarihi, Haziran 2016.

UNHCR Global Trends Report, 20 Haziran 2014

Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadır kentler Hakkında İnceleme Raporu-2,24.

Dönem 3. Yasama Yılı, 2012, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, World Development Report 2016.

World Development Report 1995, 'Workers in an Integrating World', New York.